

«Почесний полон» Азову

Система пропаганди, насильства й судового переслідування
військовослужбовців Національної гвардії України в РФ

Зміст

Короткий зміст	3
Вступ	5
«Азов»: історія формування	6
«Азов» у російській пропаганді	10
Повномасштабне вторгнення. «Почесний» полон. Оленівка	14
Показові суди. «Процес 24-х»	25
«Одиночки» і справа Олександра Максимчука	31
Масштаби судового переслідування. Інші нацбатальйони	36
Обміни	39
Висновок	40

ENG PDF

RU PDF

UKR PDF

Перелік скорочень

УКРАЇНОМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ВІЛ — вірус імунодефіциту людини

в/ч 3057 — військова частина 3057 (полк «Азов»)

ГО — громадська організація (ГО «Автомайдан»; ГО «Асоціація родин захисників „Азовстали“»)

ЗСУ — Збройні сили України

ЛГБТ — лесбійки, геї, бісексуали, трансгендери

НГУ — Національна гвардія України

ООН — Організація Об'єднаних Націй

СРСР — Союз Радянських Соціалістичних Республік

США — Сполучені Штати Америки

ЦК «Азов» — Цивільний корпус «Азов»

АНГЛОМОВНІ

BBC — British Broadcasting Corporation

CNN — Cable News Network

DW — Deutsche Welle (офіційна коротка самоназва)

HIMARS — High Mobility Artillery Rocket System

HRW — Human Rights Watch

ICRC — International Committee of the Red Cross

ISW — Institute for the Study of War

KHPG — Kharkiv Human Rights Protection Group

NV — NV.ua (українське видання, англomовна коротка самоназва)

OHCHR — Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights

OSCE — Organization for Security and Co-operation in Europe

POW(s) — Prisoner(s) of War

RFE/RL — Radio Free Europe / Radio Liberty

РОСІЙСЬКІ ТА ОКУПАЦІЙНІ

ВДТРК — Всеросійська державна телевізійна і радіомовна компанія

ВСУ — «Вооружённые силы Украины» (у цитованих російських джерелах)

ГУФСВП — Головне управління Федеральної служби виконання покарань

«ДНР» — самопроголошена «Донецька народна республіка»

КК — Кримінальний кодекс (КК РФ, КК «ДНР»)

ЛДПР — Ліберально-демократична партія Росії

«ЛНР» — самопроголошена «Луганська народна республіка»

МЗС РФ / МИД — Міністерство закордонних справ РФ; «МИД» — у цитованому російському джерелі

НТВ — російський телеканал

ПЦ — правозахисний центр (ПЦ «Меморіал»)

РІА «Новости» — Російське інформаційне агентство «Новости»

РФ — Російська Федерація

СВО — «спеціальна військова операція»

СІЗО — слідчий ізолятор (СІЗО-1 у Донецьку, СІЗО-2 у Таганрозі, СІЗО-5 у Ростові)

СС — Schutzstaffel (фігурує винятково в російському пропагандистському дискурсі про «нацистський характер» «Азову»)

ТА-57 — польовий телефонний апарат радянського зразка («тапик» — пристрій для катувань електричним струмом)

ТАСС — російське інформаційне агентство (історично ТАРС — Телеграфне агентство Радянського Союзу)

ТРК — телерадіокомпанія

УБОЗ — Управління боротьби з організованою злочинністю (Донецький УБОЗ)

ФЗ — федеральний закон (№ 395-ФЗ)

ФКУ — федеральна казенна установа (ФКУ СІЗО-2 ГУФСІН РФ)

ФСБ — Федеральна служба безпеки РФ

ФСВП — Федеральна служба виконання покарань РФ

ФРАНКОМОВНЕ

INALCO — Institut national des langues et civilisations orientales (Національний інститут східних мов і цивілізацій, Париж)

Короткий зміст

Доповідь присвячена аналізу долі військовослужбовців українського полку «Азов», які опинилися в російському полоні, а також ширшому контексту — тому, як російська пропаганда і судова система формують їхній образ, використовують його з метою виправдання повномасштабного вторгнення в Україну та впливають на поводження з полоненими в неволі.

Полк «Азов» був створений у 2014 році як добровольчий підрозділ після того, як Російська Федерація анексувала Крим і розв'язала гібридну війну на сході країни. Спочатку в його складі була значна частина людей з ультраправими поглядами, а міжнародні організації неодноразово фіксували випадки порушень прав людини бійцями «Азову» у перші роки війни. До кінця 2014 року «Азов» був інтегрований до Національної гвардії України, що призвело до його інституціоналізації, посилення контролю та поступової деполітизації. У наступні роки міжнародні організації не фіксували підтверджених порушень з боку підрозділу, а міжнародні перевірки не підтвердили звинувачення у серйозних злочинах. У 2024 році поправка 2015 року, ухвалена Конгресом США, яка забороняла надавати військову допомогу «Азову», була скасована, оскільки причетність «Азову» до порушень прав людини визнали недоведеною.

Попри це, образ «Азову» як ультраправого формування закріпився і виявився стійким, особливо в російському інформаційному просторі.

Після початку повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році полк «Азов» став одним із ключових символів українського спротиву, особливо під час оборони Маріуполя та заводу «Азовсталь». Оборона міста тривала майже три місяці в умовах повної блокади та масованих обстрілів міста. У травні 2022 року гарнізон, виконуючи наказ українського командування, припинив опір і вийшов із території заводу. Вихід відбувався за участю ООН і Міжнародного комітету Червоного Хреста. У публічній комунікації цей крок нерідко описувався як перехід у «почесний полон», що передбачав подальший обмін військовополонених.

Однак на практиці подальша доля полонених виявилася значно важчою, і в контексті російського полону військовослужбовці «Азову» стали найбільш уразливою групою. Значна частина полонених була відправлена до колонії в Оленівці, де, за численними свідченнями, їх утримували в тяжких умовах: нестача їжі та води, антисанітарія, відсутність медичної допомоги, а також систематичні побиття і катування. Особливо жорстокого поводження зазнавали чоловіки, тоді як жінки більшою мірою стикалися з психологічним тиском, погрозами та принизливими умовами утримання. Насильство застосовувалося і під час допитів, де використовувалися методи фізичного та психологічного впливу з метою отримання «зізнань» у вчиненні злочинів.

Одним із найбільш трагічних епізодів став вибух в Оленівці в ніч з 28 на 29 липня 2022 року в бараці «азовців», унаслідок якого, за даними ООН, понад 50 осіб загинули і 151 особа була поранена. Російська сторона заявила, що

причиною став удар українських збройних сил поставленою США ракетною системою HIMARS, однак численні свідчення, а також оцінки міжнародних організацій не підтверджують відповідність цієї версії фактичним даним. Влада України, а також ціла низка експертів і правозахисників вважають, що вибух був результатом умисних дій російської сторони. Повноцінне розслідування виявилось неможливим, оскільки російська влада не допускає міжнародних експертів на місце трагедії та блокує розслідування.

Після Оленівки тих, хто вижив, полонених розподілили по інших місцях утримання, включаючи слідчі ізолятори в Таганрозі та Донецьку, де умови виявилися ще більш жорстокими. Ув'язнені повідомляли про систематичні катування, тривалі побиття, приниження, сексуалізоване насильство, а також про відсутність медичної допомоги навіть у тяжких випадках. Практикувалися так звані «прийомки» — масові побиття, а також методи фізичного виснаження і психологічного тиску, спрямовані на придушення особистості. Велика кількість свідчень, зібраних правозахисними організаціями, та їх узгодженість між собою свідчать про системний характер описаних практик.

Паралельно з цим у Росії розгорталася масштабна пропагандистська кампанія, в якій «Азов» став символічним інструментом, на якому будується цілісна інформаційна стратегія, що обґрунтовує і виправдовує повномасштабне вторгнення Росії в Україну. Через образ «Азову» Україна подається як «нацистська держава», війна з якою стає не лише виправданою, але й морально необхідною.

Кримінальне переслідування «азовців» стало одним із елементів цієї пропаганди. У доповіді аналізується система показових судових процесів над військовослужбовцями полку «Азов», сформована після визнання його «терористичною організацією» в Росії. Попри їхню належність до регулярних збройних сил України та той факт, що вони є військовополоненими, «азовців» судять як «терористів» — часто виключно за сам факт служби, що суперечить нормам міжнародного гуманітарного права. Так, у «справі 24-х» на лаві підсудних опинилися люди з різними функціями, включаючи кухарів і різноробів, причому індивідуальна відповідальність фактично не встановлювалася.

Кримінальне переслідування «азовців» супроводжується системними порушеннями: застосуванням катувань для отримання зізнань, тривалим утриманням в ізоляції без зв'язку із зовнішнім світом, відсутністю доступу до медичної допомоги. Обвинувачених нерідко змушують підписувати документи, не даючи ознайомитися з матеріалами справи, а право на захист фактично ігнорується. Самі суди мають формальний характер: відбуваються швидко, без повноцінного дослідження доказів, із використанням шаблонних обвинувачень і заздалегідь підготовлених показань.

Після «справи 24-х», яка виявилася провальною для російської пропаганди, практика змістилася до так званих справ «одинаків». Полонених після катувань змушують визнавати вину і погоджуватися на спрощені та часто дистанційні судові процедури, обіцяючи обмін. Ці справи розглядаються поодиночі, у

прискореному режимі, з мінімальною участю захисту та формальною доказовою базою. Правозахисники фіксують випадки повторного засудження одних і тих самих осіб за схожими обвинуваченнями, що порушує принцип недопустимості подвійного покарання. Обвинувачення будуються на шаблонних формулюваннях, а докази нерідко виглядають неспроможними. Навіть в умовах жорсткого контролю інформації багато обвинувачених відкрито заявляють про катування і фальсифікації, що підриває довіру до офіційної версії обвинувачення. У багатьох випадках правозахисні організації визнають засуджених політичними в'язнями.

Таким чином, доповідь показує, що навколо полку «Азов» сформована цілісна система, яка включає вкрай жорстоке поводження в місцях утримання, судове переслідування та пропаганду. Ця система не лише визначає долю конкретних людей, але й слугує ширшій меті — виправданню війни та формуванню образу ворога, позбавленого людських прав і такого, що може піддаватися будь-якому поводженню.

Така ситуація вимагає послідовного застосування міжнародно-правових механізмів захисту військовополонених, зокрема забезпечення повного доступу Міжнародного комітету Червоного Хреста та агентств ООН, регулярних відвідувань, фіксації порушень і використання наявних процедур міжнародної відповідальності.

В умовах обмежених можливостей прямого впливу на практики утримання військовополонених у РФ особливого значення набувають зусилля країн-посередників у переговорних процесах, спрямовані на активізацію обмінів військовополоненими як ключового механізму припинення жорсткого поводження, незаконного переслідування та повернення утримуваних осіб.

Вступ

У 2014 році, після падіння режиму Віктора Януковича внаслідок протестів Євромайдану, Україна опинилася у стані серйозної кризи. Російська Федерація анексувала Крим і розв'язала гібридну війну на сході країни. Ослаблені державні інститути, дезорганізація силових структур і обмежені ресурси змусили нову владу шукати швидкі рішення у сфері оборони.

Одним із таких рішень стало створення добровольчих підрозділів. Батальйон «Азов» був сформований 5 травня 2014 року і невдовзі взяв участь у бойових діях на сході країни. Уже в листопаді того ж року підрозділ був включений до складу Національної гвардії України.

У перші роки існування «Азову» міжнародні правозахисні організації фіксували випадки порушень прав людини, а також звертали увагу на ультраправі погляди частини його учасників. Однак у наступні роки не з'явилося підтверджених даних

про системні порушення, а міжнародні перевірки не виявили доказів грубих порушень з боку підрозділу в його нинішньому вигляді.

Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну у лютому 2022 року полк «Азов» став одним із найбільш ефективних підрозділів української армії, що протистоять вторгненню. Водночас він став центральним символом російської пропаганди, через який війна проти України подається як «боротьба з нацизмом». Цей образ формується не на основі поодиноких тверджень, а через систему повторюваних наративів, підкріплених емоційно забарвленою риторикою та непідтвердженими фактами.

Ця доповідь присвячена долі військовослужбовців «Азову», які опинилися в російському «почесному» полоні за участю ООН і Міжнародного комітету Червоного Хреста, а також ширшому контексту — тому, як пропаганда і суди формують їхній образ і як це впливає на поводження з ними в неволі. У доповіді розглянуто систему катувань та інших форм вкрай жорстокого поводження щодо цієї категорії військовополонених, події в Оленівці, що призвели до масової загибелі та поранення «азовців», показові суди та обміни.

Доповідь ґрунтується на аналізі судових матеріалів, моніторингу відкритих джерел, включаючи російські медіа та судові засідання, інтерв'ю з правозахисниками, адвокатами і колишніми військовополоненими, які повернулися в Україну внаслідок обміну. З метою безпеки частину свідчень анонімізовано.

«Азов»: історія формування

Рішення про створення добровольчих батальйонів для оборони України у 2014 році було ухвалене міністром внутрішніх справ Арсеном Аваковим і Радою національної безпеки і оборони на чолі з виконувачем обов'язків президента країни Олександром Турчиновим. Одним із ініціаторів створення батальйону «Азов» і першим його командиром став Андрій Білецький — політик, відомий націоналістичними ультраправими поглядами. Основу батальйону склали прихильники керованих Білецьким організацій «Патріот України» і Соціально-національна Асамблея, футбольні фанати та люди, які дотримуються правої ідеології.

Однак уже на ранньому етапі до формування приєдналися добровольці різних політичних переконань, наприклад, група активістів ГО «Автомайдан», різних національностей і віросповідань, які вважали своїм обов'язком захищати Україну та її територіальну цілісність.

У червні 2014 року «Азов» відіграв ключову роль в операції зі звільнення Маріуполя. До осені 2014 року він формально підпорядковувався Патрульній службі міліції особливого призначення. 17 вересня того ж року батальйон, який

наростив чисельність військовослужбовців, був переформований у полк. У листопаді членам добровольчих формувань було запропоновано вступити до силових структур України, зокрема до Національної гвардії України (НГУ), на умовах визнання Статуту ЗСУ. Фактично полк «Азов» припинив своє існування як добровольче, націоналістичне, воєнізоване формування, а більшість його членів вступила до НГУ у складі в/ч 3057 і стала належати до 12-ї бригади спеціального призначення Національної гвардії України «Азов». Таким чином, «Азов» із добровольчого формування перетворився на частину регулярної української армії¹, причому одну з найбільш професійних і підготовлених.

Геннадій Харченко, військовослужбовець і колишній військовополонений, який служив у 2014–2016 рр. в іншій бригаді ЗСУ і перевівся до «Азову» у 2017 році, згадує: *«...хотілося більш мотивованого, більш сучасного, більш боєздатного підрозділу, тому що старі радянські рудименти дуже заважали, і мотивація зникала, і розумів, що від тебе нічого не залежить, і хотілося набутий бойовий досвід імплементувати в якусь корисну синергію, корисне застосування... А це середовище, воно було дуже рухливим, дуже мобільним, і ти сам міг своїм прикладом, своєю працею, своїм ставленням на нього впливати і його змінювати. Це давало дуже велику мотивацію, велике натхнення перебувати в підрозділі і будувати його... Я навіть був згоден без оплати перебувати в "Азові", пройти курс молодого бійця — у 45 років, маючи бойовий досвід — на будь-яких умовах. Мені справді хотілося потрапити в цей підрозділ»².*

Після виборів до Ради у 2014 році Білецький перестав бути командиром полку, хоча і заявляв, що ще певний час виконував функції «неформального лідера»³. У 2015–2018 рр. «Азов» активно брав участь в оборонних діях України на лінії зіткнення.

У перші роки конфлікту на Донбасі міжнародні організації документували грубі порушення прав людини і міжнародного гуманітарного права всіма сторонами конфлікту, зокрема українськими добровольчими формуваннями, включаючи «Азов». За даними Управління Верховного комісара ООН з прав людини (OHCHR), у 2014–2015 рр. у зоні конфлікту зафіксовано незаконні затримання, катування, жорстоке поводження з цивільними особами з боку бійців батальйону

---

¹ As it happened: Gun battles as Russian troops reach Mariupol city centre, says mayor/BBC, 16 марта 2022. URL: https://www.bbc.com/news/live/world-europe-60774819?ns_mchannel=social&ns_source=twitter&ns_campaign=bbc_live&ns_linkname=62338568980bea49f4b7cfd7&Who%252520are%252520the%252520Azov%252520battalion%252520defending%252520Mariupol?&2022-03-17T22:09:42.576Z&ns_fee=0&pinned_post_locator=urn:asset:8f6d2c5f-03f1-481e-b4d8-2cb0e3b2b8c9&pinned_post_asset_id=62338568980bea49f4b7cfd7&pinned_post_type=share.

² Інтерв'ю с Геннадием Харченко, 15.03.2026, Киев

³ Комбаты-депутаты: Рада или война?/BBC News, 24 февраля 2015. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine_in_russian/2015/02/150224_ru_s_mps_in_army

«Азов» і «Донбас-1»⁴. Human Rights Watch і Amnesty International фіксували довільні затримання цивільних, таємні місця утримання і катування. Amnesty International прямо заявляла, що необхідно «зупинити порушення і воєнні злочини добровольчих батальйонів», які на той момент були слабо інституціоналізовані⁵.

Журналіст The Guardian Шон Волкер, який працював у зоні конфлікту на Донбасі у 2014 році, провів кілька днів разом з «азовцями» і у своєму репортажі висловлював серйозні побоювання щодо «Азову» та його ідеології в цей період. Він також писав, що «...багато з того, що говорять члени "Азову" про расу і націоналізм, разюче схоже на погляди більш радикальних російських націоналістів, які воюють на боці сепаратистів»⁶.

За наявними даними, слідчими органами України інформація про порушення прав людини бійцями «Азову» не була розслідувана; відсутні дані про завершені розслідування та судові рішення.

І тим не менш, Палата представників Конгресу США у 2015 році ухвалила поправку, яка забороняє надавати військову допомогу «Азову» (за законом Патріка Ліхі таке рішення може бути ухвалене щодо підрозділів, винних у порушенні прав людини). Рішення обґрунтовували расистськими і ксенофобськими поглядами частини військовослужбовців⁷.

Походження та перші місяці історії «Азову» закріпили уявлення про нього як про ультраправе формування, і це уявлення виявилось досить стійким. На нього, як видається, вплинув і той факт, що Білецький, який повернувся до політичної кар'єри, користувався підтримкою утвореного навесні 2015 року громадсько-політичного руху «Цивільний корпус "Азов"» (Цивільний корпус або ЦК «Азов» — укр.). Рух був створений з активістів на базі прихильників полку «Азов» правого спрямування. ЦК «Азов» не був безпосередньо пов'язаний із полком, але потрапляв у новини через акції, спрямовані проти ЛГБТ та ромів⁸.

---

4 https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Countries/UA/Ukraine_14th_HRMMU_Report_RUSSIAN.pdf

5 Andreas Umland, *"The Prehistory and Emergence of the 'Azov' Battalion"* (2019). https://www.cambridge.org/core/journals/nationalities-papers/article/between-frontline-and-parliament-ukrainian-political-parties-and-irregular-armed-groups-in-20142019/90BAFE7AA179511DA2B58240D943D8C4?utm_source=chatgpt.com

6 Azov fighters are Ukraine's greatest weapon and may be its greatest threat/The Guardian, 10 септембра 2014. URL: <https://www.theguardian.com/world/2014/sep/10/azov-far-right-fighters-ukraine-neo-nazis>.

7 Палата представників США заборонила тренувати батальйон «Азов»/ BBC, 12 юня 2015. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/06/150612_usa_ukraine_azov_ozh

8 Too Much Ado About Ukrainian Nationalists: the Azov Movement and the War in Ukraine/Krytyka, апрель 2022. URL: <https://krytyka.com/en/articles/too-much-ado-about-ukrainian-nationalists-the-azov-movement-and-the-war-in-ukraine>.

У самому ж полку «Азов» уже з 2015 року проводилася централізована боротьба з нацистською ідеологією та символікою, яка траплялася в окремих бійців. Було віддано наказ очистити казарми та соціальні мережі від будь-якої символіки, фотографій, малюнків, книг, що відображають нацистську ідеологію. Це відомо зі спогадів низки бійців і офіцерів «Азову»: «І це було принципово. Командування приділяло цьому велику увагу, просило прибрати книги Василя Шкляра "Чорне сонце", щоб не провокувати і не давати жодного приводу говорити... Навіть публікації в соціальних мережах, навіть особисті акаунти командири переглядали»⁹.

Після включення «Азову» до Національної гвардії України (з кінця 2014 року) спостерігалось зменшення кількості задокументованих кейсів, після 2016 року правозахисники їх практично не фіксують. Водночас українська влада прагнула підкреслити, що полк «Азов» більше не пов'язаний з ультраправими ідеями. У ході перевірки, проведеної Держдепом США за законом Ліхі, «не виявлено доказів порушень прав людини».

У результаті, на початку повномасштабного вторгнення у 2022 році багато матеріалів західних медіа про «Азов» будувалися на спробі з'ясувати, чи справді формування є «ультранационалістичним»^{10, 11, 12}. Публікації вказували на «суперечливе» минуле батальйону та на відсутність доведених системних порушень в останні роки. Президент України Володимир Зеленський повідомляв, що полк був реформований і підпорядковується загальному військовому статуту, а командування «Азову» в інтерв'ю CNN підкреслювало, що не підтримує нацизм, а в самому полку служать люди різних національностей¹³.

Очевидно, що в міжнародному сприйнятті «Азову» відбулися зміни. У 2024 році поправка 2015 року, ухвалена Конгресом, яка забороняла надавати військову допомогу «Азову», була скасована, оскільки причетність «Азову» до порушень прав людини визнали недоведеною.

---

⁹ Інтерв'ю с Геннадием Харченко, 15.03.2026, Киев

¹⁰ Qu'est-ce que le régiment Azov, ce bataillon ultra-nationaliste devenu symbole du martyr de Marioupol?/The conversation, 24 мая 2022. URL: <https://theconversation.com/quest-ce-que-le-regiment-azov-ce-bataillon-ultra-nationaliste-devenu-symbole-du-martyre-de-marioupol-183602>.

¹¹ Don't confuse patriotism and Nazism: Ukraine's Azov forces face scrutiny/Financial Times, 29 March 2022. URL: https://www.ft.com/content/7191ec30-9677-423d-873c-e72b64725c2d?utm_source=chatgpt.com

¹² "Surrender is not an option": Azov battalion commander in plea for help to escape Mariupol/The Guardian, 8 мая 2022. URL: https://www.theguardian.com/world/2022/may/08/surrender-is-not-an-option-azov-battalion-commander-in-plea-for-help-to-escape-mariupol?utm_source=chatgpt.com

¹³ Last defenders of Mariupol: what is Ukraine's Azov Regiment?/Reuters, 17 мая 2022. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/last-defenders-mariupol-what-is-ukraines-azov-regiment-2022-05-17/>

До сьогодні до полку «Азов» існує помітно різне ставлення залежно від контексту та аудиторії. В Україні «азовців» сприймають як захисників країни і героїв, які відіграли важливу роль в обороні держави, особливо в ключові періоди конфлікту. У міжнародній аналітиці оцінки варіюються: дослідники та спостерігачі вказують як на внесок підрозділу у воєнні дії, так і на дискусії щодо його ідеологічного походження та еволюції. У російському офіційному та медійному дискурсі «Азов» послідовно характеризується як неонацистське формування.

«Азов» у російській пропаганді

У Росії еволюцію «Азову» заперечують. У російській пропаганді «Азов» — це не просто військовий підрозділ, а символічний інструмент, на якому будується цілісна інформаційна стратегія, що обґрунтовує і виправдовує повномасштабне вторгнення Росії в Україну. Через образ «Азову» Україна подається як «нацистська держава», війна з якою стає не лише виправданою, а й морально необхідною. Згадки «Азову» російськими державними або наближеними до держави медіа та офіційними особами, публічні суди, на які підсудних іноді виводять у кайданах, є не розрізненими діями, а частиною пропагандистської політики, у якій повторювані роками наративи закріплюють у суспільній свідомості важливі для режиму меседжі.

Пропаганда використовує кілька простих, але дієвих методів. По-перше, маркує «азовців» як «фашистів», «звірів», «нацистів», «карателів», «терористів», «бандерівську нацистську сволоту», «окультистів», «канібалів» та багатьма іншими епітетами, що позбавляють військовослужбовців України будь-якої легітимності та водночас дегуманізують їх.

За словами офіційної представниці МЗС РФ Марії Захарової, «яскравий приклад» українського нацизму — батальйон «Азов», «який виглядає як перенесений із минулого батальйон фашистських колабораціоністів»¹⁴. Так званий глава самопроголошеної «Донецької народної республіки» («ДНР») Денис Пушилін в інтерв'ю журналісту телеканалу ВДТРК Андрію Руденку називає бійців «Азову» «нечистою»¹⁵. За висловом Маргарити Симоньян, у батальйоні «засідають або маніяки, або обкурені підлітки», які погрожують їй розправою¹⁶. Лідер ЛДПР

¹⁴ Пост в телеграм-каналі «Марія Захарова»/Telegram, 7 марта 2025. URL: <https://t.me/MariaVladimirovnaZakharova/2077>.

¹⁵ Пост в телеграм-каналі «Репортёр Руденко V»/Telegram, 31 августа 2025. URL: <https://t.me/RtrDonetsk/31977>.

¹⁶ Симоньян отреагировала на угрозы «Азова» в свой адрес/Рамблер, 29 августа 2025. URL: <https://news.rambler.ru/crime/49250842-simonyan-otreagirowala-na-ugrozy-azova-v-svoy-adres/>.

Леонід Слуцький назвав «азовців» «нацистськими звірами в людській подобі» та підтримав ініціативу Державної думи РФ щодо запровадження нових законів, спрямованих на «покарання за нацизм»¹⁷.

Пропаганда давно і системно працює щодо «Азову»: про нього пишуть книги, знімають ролики та документальні фільми¹⁸. Численні свідки, біженці, «колишні азовці» розповідають про «звірства» батальйону. Перший канал показує і розміщує на сайті фільм «Азов головного мозку» депутатки Держдуми, довіреної особи Путіна та пропагандистки Першого каналу Марії Кім. Кім зняла два документальні фільми про «Азов», за її власним висловом, щоб «продемонструвати суспільству, що "Азов" є терористичною, екстремістською і націоналістичною організацією». Другий фільм розповідає про «азовців» у російському полоні¹⁹.

Кім не приховує, що фільм важливий для обґрунтування необхідності російського вторгнення в Україну. «Зараз 2025 рік — Рік захисника Вітчизни. І мені дуже хочеться, щоб саме цього року були розставлені дуже важливі акценти, які стосуються спеціальної військової операції. І саме тому ми знову повернулися до теми забороненого в Росії полку «Азов». За її словами, головна відмінність першого фільму від другого полягає в тому, що в новій стрічці персонажі каються у своїх злочинах. І для неї дуже важливо показати, що тепер вони перебувають у в'язниці²⁰.

Демонізація і дегуманізація «азовців» створюють сприятливе підґрунтя не лише для жорстокого і нелюдського поводження з ними в полоні. По суті, такі наративи створюють передумови для того, щоб не брати їх у полон живими. Про це говорять і офіційні особи.

«Учасники нацистських формувань, як "Азов" чи "Айдар", не повинні бути взяті в полон, їх необхідно знищувати на місці, оскільки їхні ідеологічні переконання вже не підлягають зміні», — заявив Олексій Журавльов, перший заступник голови комітету Державної думи з оборони, в інтерв'ю виданню «Лента.ру».

У вересні 2022 року, після відомого обміну бійців «Азову» на Віктора Медведчука, глава Чечні Рамзан Кадиров не приховував свого обурення: «Це неправильно.

---

¹⁷ Azov fighters could face death in Russia//DW, 21 мая 2022, URL:

<https://www.dw.com/en/prisoners-of-war-from-azov-do-the-fighters-face-the-death-penalty-in-russia/a-61883690>

¹⁸ Украинские нацбаты — это языческие ордена, а русских они даже славянами не считают/«Комсомольская правда», 27 апреля 2022. URL: <https://www.kp.ru/daily/27385/4579189/>; «Азов» головного мозга. Документальный фильм/Первый канал. URL: <https://www.1tv.ru/doc/pro-politiku/azov-golovnogo-mozga-dokumentalnyy-film>

¹⁹ Бойцы батальона «Азов» стали героями нового документального фильма в России/«Ридус», 19 мая 2025. URL: <https://www.ridus.ru/bojcy-batalona-azov-stali-geroyami-novogo-dokumentalnogo-filma-v-rossii-626115.html>.

²⁰ Там само.

Наші бійці тиснули фашистів у Маріуполі, заганяли в "Азовсталь", викурювали їх із підвалів, гинули, отримували поранення і контузії. Передача навіть одного цього "азовського" терориста мала бути неприйнятною. І тому не дивно, що бійці, які звільняли Маріуполь і зараз перебувають на передовій, роблять свій висновок — не брати фашистів у полон»²¹.

Другий прийом, який активно використовує пропаганда, — це «перенесення» можливих поглядів або дій окремих бійців на весь підрозділ, а з окремого підрозділу — на українську армію і всю Україну. Поєднання окремих елементів реальних фактів із викривленнями та великою кількістю відвертих фальсифікацій створює просту і переконливу картину, потрібну Кремлю для легітимації війни.

Крім того, у російських державних і наближених до держави джерелах «Азов» позиціонується як щось значно більше, ніж військовий підрозділ.

«Засновник забороненої в Росії терористичної організації "Азов", а нині командир 3-го армійського корпусу ЗСУ Андрій Білецький формує особисто віддану армію радикалів на післявоєнний період», — попереджає РІА «Новости»²². А видання «Лента.ру» у своєму великому матеріалі про полк стверджує, що «Азов» — це рух, який «будує державу в державі» і є частиною великої структури, мета якої — політичне переустроєння всієї України²³.

І, нарешті, третій елемент пропаганди — прямі обвинувачення «азовців» в ідеологічній орієнтації на лідерів нацистської Німеччини та СС. Він створює сильну емоційну асоціацію з боротьбою СРСР проти фашизму під час Другої світової війни. Таким чином, загарбницька війна і окупація території сусідньої країни перетворюються на війну «визвольну» і морально виправдану.

«Уже в ході СВО бойовики "Азову" утримували мирних жителів у Маріуполі, використовуючи їх як "живий щит". Як зазначають експерти, цю тактику використовували підрозділи СС у гітлерівській Німеччині, а пізніше — терористи»²⁴, — пише видання РІА «Новости».

---

²¹ Глава Чечни о вчерашнем обмене пленными: «Он был выполнен на украинских условиях, с участниками спецоперации никто даже не посоветовался»/Военное обозрение, 22 сентября 2022. URL: <https://topwar.ru/202233-glava-chechni-o-vchershchem-obmene-plennymi-on-byi-vypolnen-na-ukrainskih-uslovijah-s-uchastnikami-specoperacii-nikto-dazhe-ne-posovetovalsja.html>. 3

²² Билецкий* формирует лично преданную армию радикалов на послевоенный период/РІА «Новости», 8 марта 2023. URL: https://ria.ru/20260308/armiya-2079305466.html?utm_source=yxnews&utm_medium=desktop&utm_referrer=https://dzen.ru/news/search.

²³ «Одна раса! Одна нация!» Как националисты из батальона «Азов» построили на Украине собственное государство/«Лента.ру», 29 марта 2023. URL: <https://lenta.expert/articles/2023/03/29/azov/>.

²⁴ В слитой базе данных «Азова»* обнаружили много открытых нацистов/РІА «Новости», 28 августа 2024. URL: <https://ria.ru/20240828/azov-1969000173.html>.

Пропаганда не устає повторять о приверженности «азовцев» нацистской идеологии и Пропаганда не втомлюється повторювати про прихильність «азовців» нацистській ідеології та зв'язки з сучасними європейськими неонацистами, як доказ наводячи символіку батальйону і демонструючи татуювання взятих у полон бійців.

На думку видання Deutsche Welle, символіка «Азову» «від самого початку вважалася суперечливою. Це так званий «вовчий гак» (Wolfsangel). «Азов» стверджує, що це не символ часів нацистської Німеччини, а стилізовані латинські літери N і I — «національна ідея». Видання наводить думку Андреаса Умланда (Andreas Umland), експерта Стокгольмського центру вивчення Східної Європи: «У вовчого гака є праворадикальна конотація, це язичницький символ, який також використовувала СС. Але в Україні населення не сприймає його як фашистський символ»²⁵.

Адрієн Нонжон, експерт з України та пострадянських ультраправих у паризькому інституті INALCO, вважає, що «полк "Азов" — повністю офіційна сила українського уряду», він був «деполітизований». На думку експерта, деяких бійців полку «Азов» можна назвати «радикальними націоналістами», але не неонацистами²⁶.

---

²⁵ Полк «Азов» в Мариуполе: мифы и правда/DW, 21 марта 2022. URL: <https://www.dw.com/ru/polk-azov-mify-i-pravda-ob-ultrapravyh-zashhitnikah-mariupolja/a-61205446>.

²⁶ Там само.

Повномасштабне вторгнення. «Почесний» полон. Оленівка

Оборона Маріуполя стала однією з ключових і найбільш трагічних сторінок повномасштабної війни Російської Федерації проти України. Вона розпочалася 24 лютого 2022 року і тривала до 20 травня 2022 року — 86 днів, 82 з яких місто перебувало в оточенні російських військ. Основу гарнізону захисників Маріуполя становили полк Національної гвардії України «Азов», 36-та окрема бригада морської піхоти, підрозділи територіальної оборони, Державної прикордонної служби та Національної поліції²⁷. Попри значну чисельну перевагу противника, постійні авіаційні, артилерійські та ракетні удари, українські військові тривалий час утримували місто, стримуючи просування російських сил і завдаючи їм значних втрат.

З початку березня 2022 року Маріуполь опинився в повній блокаді. Російські війська систематично знищували цивільну інфраструктуру міста і завдавали ударів по цивільних об'єктах, що призвело до масових жертв серед населення²⁸.

Останнім рубежем оборони Маріуполя став металургійний комбінат «Азовсталь», який завдяки розгалуженій системі підземних укриттів перетворився на укріплений оборонний вузол. Саме тут зосередився полк «Азов». У квітні 2022 року частина морських піхотинців здійснила прорив і з'єдналася з силами на «Азовсталі», що дозволило продовжити оборону. Попри повне оточення, постійні бомбардування та використання потужних боєприпасів, захисники «Азовсталі» продовжували опір, а українська сторона здійснювала складні операції з евакуації поранених і доставки необхідних ресурсів^{29, 30}.

---

27 Битва за Маріуполь. Герої-захисники Азовсталі / Міністерство внутрішніх справ, 31 мая 2022. URL: <https://mvs.gov.ua/news/bitva-za-mariupol-geroyi-zaxisniki-azovstali>

28 Обставини облоги Маріуполя та знищення цивільного населення мали ознаки грубих порушень міжнародного гуманітарного права і розглядаються як воєнні злочини та злочини проти людяності. Маріуполь: загарбники вбили близько 100 тисяч людей — правозахисники / Укрінформ, 28 серпня 2023 року.

URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3754106-u-mariupoli-zagarbniki-vbili-blizko-100-tisac-ludej-pravozahisniki.html>; "Our City Was Gone". Russia's Devastation of Mariupol, Ukraine/Human Rights Watch, URL: <https://www.hrw.org/feature/russia-ukraine-war-mariupol/report>; "The Hope Left Us:"

Russia's Siege, Starvation, and Capture of Mariupol City/Global Rights Compliance, июль 2024. URL: <https://globalrightscompliance.org/wp-content/uploads/2025/06/20240612-Mariupol-ReportENG.pdf>;

29 Там само.

30 Ukrainians in Mariupol's steel mill are holding on, despite intensifying attacks, a commander tells The Times/N-T, 24 апреля 2022. URL: <https://www.nytimes.com/2022/04/24/world/europe/ukrainian-forces-mariupol-steel-plant.html>

У травні 2022 року, виконуючи наказ українського військового командування про припинення оборони та збереження життя особового складу, військовослужбовці гарнізону, який обороняв металургійний комбінат «Азовсталь» у Маріуполі, залишили територію підприємства та опинилися в російському полоні³¹. Операція проходила за участю Міжнародного комітету Червоного Хреста та ООН; при цьому Міжнародний комітет Червоного Хреста здійснював реєстрацію військовослужбовців, які виходили, що підтверджувало їхній статус військовополонених³².

«Ми виходили групами зі своєю стрілецькою зброєю. За домовленістю ми мали її здати. На виході нас зустрів, як я розумію, полковник української розвідки. Він кожному тис руку і дякував за оборону. Далі ми проходили і здавали зброю... Я, коли виходив, наспівував "Червону калину". Потім — обшук, далі нас посадили в автобуси, після цього зайшов представник Червоного Хреста з перекладачем, ми заповнили мінімальні анкети...», — згадує офіцер «Азову», колишній військовополонений Олексій Стребков³³.

Українська сторона підкреслювала, що йшлося не про добровільну капітуляцію, а про організований вихід гарнізону за наказом командування. У публічній комунікації цей крок нерідко описувався як перехід у так званий «почесний полон» («почетный плен»), що передбачав подальший обмін військовополонених³⁴.

Загалом у полон потрапило близько 2500 осіб із різних формувань, які брали участь в обороні «Азовсталі»³⁵.

Після виходу гарнізону «Азовсталі» значну частину українських військовослужбовців, які потрапили в полон, включаючи бійців полку «Азов», доставили до колонії в Оленівці на окупованій території Донецької області (колишня Волноваська виправна колонія № 120).

---

³¹ Ukraine Hopes Soldiers Evacuated From Mariupol Can Be Part Of Prisoner Exchange/RFE/RL, 17 мая 2022. URL: <https://www.rferl.org/a/azovstal-evacuate-mariupol-ukraine/31854197.html>

³² Ukraine: ICRC registers hundreds of prisoners of war from Azovstal plant/ICRC, май 2022. URL: <https://www.icrc.org/en/document/ukraine-icrc-registers-hundreds-prisoners-war-azovstal-plant>

³³ Вільні духом. Історії полону. Український інститут національної пам'яті. – «Гнозіс», 2025. – стор. 257-258

³⁴ Russian army takes control of Mariupol's Azovstal steel plant/The Guardian, 20 мая 2022. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/may/20/russian-army-takes-control-of-mariupols-azovstal-steel-plant>.

³⁵ «Где-то в середине апреля я понял, что мы не выйдем оттуда»: боец полка «Азов» о происходившем на заводе и гибели пленных в Еленовке/Delfi, 1 декабря 2022. URL: <https://www.delfi.lt/ru/news/live/gde-to-v-seredine-aprelya-ya-ponyal-что-мы-не-vyydem-ottuda-boec-polka-azov-o-proishodivshem-na-zavode-i-gibeli-plennyh-v-elenovke-91894209>.

Свідчення колишніх військовополонених і матеріали правозахисних організацій вказують на тяжкі умови утримання в Оленівці³⁶. Ув'язнені повідомляли про нестачу їжі та води, антисанітарію, відсутність належної медичної допомоги, а також про систематичні побиття, приниження, катування та інші форми жорстокого і такого, що принижує гідність, поводження з боку охорони та слідчих.

Полонених жінок утримували окремо від чоловіків разом з іншими цивільними та жінками-військовополоненими. Умови утримання жінок в Оленівці не відповідали мінімальним стандартам поводження з ув'язненими. За свідченнями опитаних нами полонених, у камері, розрахованій на шість осіб, утримувалося 34 жінки.

Санітарні умови були вкрай неналежними: туалет являв собою відкриту «діру» без будь-якої ізоляції, що виключало приватність. Приміщення були переповнені, задушливі, з обмеженою вентиляцією, що спричиняло постійний фізичний і психологічний дискомфорт: *«Тридцять чотири людини на шість місць. А туалет? Туалет — це діра... Ти виходиш на цей подіум, і всі ці тридцять чотири людини чекають, поки ти сходиш у цю діру. І там немає ні протягу, ні вентиляції — двері зачинені і лише два маленькі вікна. Ну і який із них зиск? Особливо коли нас переселили до другої камери, тієї, що виходила на прогулянковий дворик, — там взагалі немає жодного протягу. Там удень стоїть нестерпна задуха»³⁷.*

Опитані нами полонені розповіли, що тривалий час спали на бетонній підлозі без матраців і постільних речей, попри наявність цих засобів у адміністрації. Харчування було вкрай мізерним: раціон складався переважно з водянистих страв із мінімальним вмістом продуктів і без джерел білка; хліб був низької якості та видавався в обмеженій кількості. Питна вода мала ознаки непридатності для вживання. Проблеми з каналізацією, відсутність належних засобів гігієни та неналежне миття посуду призводили до поширення інфекцій і розладів травлення, включаючи діарею, а також сприяли поширенню інфекційних захворювань³⁸.

Доступ до медичної допомоги був суттєво обмежений: бракувало базових медикаментів і перев'язувальних матеріалів. За словами свідків, полонені були змушені самостійно надавати допомогу пораненим і передавати тим, хто її потребував, власні речі, які, однак, часто не доходили до адресатів³⁹.

---

36 Report on Possible Violations and Abuses of International Humanitarian and Human Rights Law, War Crimes and Crimes against Humanity, Related to the Treatment of Ukrainian POWs by the Russian Federation/OSCE, 2025. URL: <https://cdn.osce.org/sites/default/files/f/documents/a/0/598042.pdf>; One Year Since Death of Ukrainian POWs in Explosion/HRW, 28 июля 2023. URL: <https://www.hrw.org/news/2023/07/28/one-year-death-ukrainian-pows-explosion>.

37 Інтерв'ю з жінками-співробітницями «Азову», колишніми полоненими Іриною Могитич, Мариною Текін та колишньою військовополоненою, яку з міркувань безпеки зазначено за позивним «Ліса», 15.03.2026, Київ.

38 Там само

39 Там само

За наявними свідченнями, до жінок не застосовували систематичні фізичні катування і побиття, однак вони піддавалися погрозам розстрілу, погрозам щодо членів сім'ї, зокрема вилучення дітей (у разі, якщо вони перебували на окупованих територіях) та поміщення їх до дитячих будинків, а також постійному психологічному тиску⁴⁰. Умови їх утримання, ненадання медичної допомоги становили жорстоке і таке, що принижує людську гідність, поводження.

Водночас в Оленівці практикувалося систематичне фізичне насильство щодо утримуваних українських чоловіків⁴¹, про яке жінки отримували безпосереднє уявлення, оскільки постійно чули те, що відбувалося. Перед так званими «прийомками»⁴² двері камер зачинялися, ув'язненим заборонялося дивитися у вікна, після чого в коридорах починалися масові побиття, що супроводжувалися криками і вказівками з боку охорони щодо способів посилення фізичного болю. Свідчення також вказують на застосування принизливих методів поводження, включаючи прив'язування в лазні з подальшим побиттям, а також епізоди насильства у внутрішньому дворі, де ув'язнених ставили до стіни і били⁴³.

За показаннями потерпілих, в Оленівці саме щодо військовослужбовців «Азову», на відміну від інших військовополонених, «прийомки» не застосовувалися:

«Я так думаю, була команда поки почекати, нас не бити. Я думаю, якби хотіли, побили б одразу, як морпіхів, які заїхали з "Ілліча". З ними було жорстко на початку. У них була "прийомка". У нас "прийомки" не було», — згадує Ігор «Сток»⁴⁴.

Насильство починалося на етапі допитів і було безпосередньо пов'язане з їх проведенням. Свідчення вказують, що до допитів залучалися представники слідчих органів, включаючи співробітників «прокуратури» самопроголошеної «ДНР», а також представників ФСБ РФ і Слідчого комітету Російської Федерації. При цьому, за свідченнями, для проведення допитів до установи приїжджали дізнавачі з інших місць утримання, які мали досвід застосування катувань під час слідчих дій⁴⁵.

Під час допитів застосовувалися систематичні методи фізичного і психологічного тиску, спрямовані на примушування до зізнавальних показань. Наприклад, так звана катування «тапик» (польовий телефон типу ТА-57, який використовується для катувань електричним струмом, коли дроти підключають до чутливих частин тіла), удари по геніталіях, а також інші болісні впливи на чутливі частини тіла. Як розповів

---

⁴⁰ Там само

⁴¹ One Year Since Death of Ukrainian POWs in Explosion/HRW, 28 июля 2023. URL: <https://www.hrw.org/news/2023/07/28/one-year-death-ukrainian-pows-explosion>.

⁴² «Прийомка» — російська тюремна практика, за якої ув'язнених після етапування доставляють до нового місця утримання і під час «прийому» до установи піддають побиттям і катуванням з метою повного придушення їхньої волі.

⁴³ Там само

⁴⁴ Вільні духом. Історії полону. Український інститут національної пам'яті. – «Гнозіс», 2025. – стор. 197.

⁴⁵ Інтерв'ю з Геннадієм Харченком, 15.03.2026, Київ.

нам Геннадій Харченко, фізичне насильство супроводжувалося різкою зміною поведінки з боку допитувачів — від демонстративно нейтрального спілкування до раптових побиттів, що посилювало психологічний тиск і дезорієнтувало утримуваних⁴⁶.

Додатково застосовувалися методи, спрямовані на спричинення тривалого фізичного болю і виснаження. Ув'язнених змушували приймати завідомо нестійкі та болісні пози (так звана «зірка») із широко розставленими ногами та піднятими або розведеними руками; будь-які спроби змінити положення супроводжувалися побиттями руками, ногами та предметами. Свідчення також вказують на послідовне застосування насильства «офіційними» особами, які брали участь у допитах, що надавало цим діям організованого і системного характеру та було спрямоване на примушування до самообмов⁴⁷.

Трагедія в Оленівці

Чоловіків із «Азову» спочатку розмістили у двох бараках на території колонії. Згодом близько 200 військовополонених «азовців» перевели до окремого приміщення на промисловій зоні колонії в Оленівці. За словами очевидців, це приміщення раніше не використовувалося для утримання великої кількості людей і було поспіхом переобладнане під барак, де двоярусні ліжка були встановлені дуже щільно.

У ніч із 28 на 29 липня 2022 року в цій будівлі стався вибух, унаслідок якого, за даними ООН, понад 50 осіб загинули і 151 особа була поранена⁴⁸. Влада РФ і самопроголошеної «ДНР» заявляли, що інцидент став результатом удару наданою США системою HIMARS з боку України. Влада України вважає, що вибух був здійснений Росією, щоб приховати факти катувань і позасудових страт.

Американський Інститут вивчення війни (ISW) зазначив, що наявні візуальні докази більшою мірою узгоджуються з українською версією, ніж із російською. Зокрема, опубліковані Росією матеріали демонструють пошкодження, які не відповідають типовим наслідкам удару HIMARS, про який заявляла російська сторона⁴⁹. На сьогодні свідчення звільнених із полону, незалежні журналістські розслідування та дані, зібрані правозахисними організаціями й аналітичними центрами, вказують на те, що подія може спричинити відповідальність Російської Федерації за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права і, за

---

⁴⁶ Там само

⁴⁷ Там само

⁴⁸ Olenivka: two years since the deadly strike that killed dozens of Ukrainian POWs, a continued call for accountability/OHCHR, 26 июля 2024. URL: <https://ukraine.ohchr.org/en/Olenivka-two-years-since-the-deadly-strike>.

⁴⁹ Russian Offensive Campaign Assessment/ISW, 30 июля 2022. URL: <https://understandingwar.org/research/russia-ukraine/russian-offensive-campaign-assessment-28/>

наявності всіх необхідних елементів, бути кваліфікованою як воєнний злочин⁵⁰. Однак проведення всебічного об'єктивного розслідування є неможливим — російська влада не допускає міжнародних експертів і блокує розслідування⁵¹.

Через два роки після трагедії в Оленівці офіс Верховного комісара ООН з прав людини зробив таку заяву:

«Військовополонені перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права, яке вимагає гуманного поводження з ними та зобов'язує державу, що їх утримує, забезпечувати їхню безпеку. У разі загибелі або заподіяння військовополоненим тяжких тілесних ушкоджень держава, що їх утримує, зобов'язана провести офіційне і ретельне розслідування...

Попри ці зобов'язання, влада Російської Федерації вжила заходів, які перешкоджали незалежним спробам встановити факти щодо вибухів в Оленівці. Місце події не було збережене, а навпаки, було забруднене, а речові докази — знищені або пошкоджені. Російська Федерація не надала доступу спостерігачам ООН, і жодних інших незалежних експертних аналізів проведено не було. Натомість російська влада заявила, що удар був завданий ракетами HIMARS, запущеними українськими збройними силами.

На підставі опитування понад 50 свідків і тих, хто вижив, а також аналізу відео- та фотоматеріалів Управління Верховного комісара ООН з прав людини дійшло минулого року висновку, що вибухи не були спричинені ракетами HIMARS, запущеними Збройними силами України. Хоча точний тип зброї та місце її запуску встановити не вдалося, характер пошкоджень будівель відповідав траєкторії польоту боєприпасу, що рухався зі сходу на захід»⁵².

Як розповів нам свідок, який вижив і перебував у полоні, «азовців» перевели до барака в промисловій зоні за день до вибуху, не пояснивши причин переміщення. У ніч трагедії полоненим було наказано залишатися всередині будівлі, хоча раніше їм дозволяли перебувати на території колонії у вечірній час⁵³. За його словами, вибух стався пізно ввечері та супроводжувався потужним спалахом. Багато військовополонених загинули миттєво, інші отримали тяжкі опіки і поранення. За словами колишніх полонених, зокрема артилеристів, характер руйнувань не відповідав наслідкам ракетного або артилерійського удару: у будівлі не було характерної вирви, тоді як у стелі утворився великий отвір, вивернутий назвні,

---

50 Olenivka: two years since the deadly strike that killed dozens of Ukrainian POWs, a continued call for accountability/OHCHR, 26 июля 2024. URL: <https://ukraine.ohchr.org/en/Olenivka-two-years-since-the-deadly-strike>.

51 Halya Coynash. Admission of guilt: Russia blocks international investigation of Olenivka mass killing of Ukrainian POWs/KHPG, 7 сентября 2022. URL: <https://khp.org/en/1608811125>

52 Olenivka: two years since the deadly strike that killed dozens of Ukrainian POWs, a continued call for accountability/OHCHR, 26 июля 2024. URL: <https://ukraine.ohchr.org/en/Olenivka-two-years-since-the-deadly-strike>.

53 Інтерв'ю з Геннадієм Харченком, 15.03.2026, Київ.

що може свідчити про вибух усередині приміщення. Свідки також зазначають, що характер уражень — велика кількість загиблих одразу, тяжкі опіки та потужна ударна хвиля — відповідає ефекту термобаричного заряду, який спричиняє максимальне ураження в замкнутому просторі⁵⁴.

Після вибуху поранені протягом тривалого часу не отримували належної медичної допомоги. За словами свідка Геннадія Харченка, російська охорона спочатку заборонила залишати територію і відкривала попереджувальний вогонь, тому поранені були змушені чекати на допомогу кілька годин. Лише під ранок українським парамедикам з-поміж полонених дозволили розпочати надання допомоги та провести первинне сортування поранених перед евакуацією. Частина тяжкопоранених перевозили звичайними вантажівками, не пристосованими для медичної евакуації, що призвело до додаткових смертей під час транспортування⁵⁵.

10 грудня 2024 року чотири українські та дві іноземні громадські організації (французька і нідерландська) подали до Міжнародного кримінального суду інтервенцію, у якій виклали результати власного розслідування і дослідження вибуху в Оленівці в ніч на 29 липня 2022 року.

«У процесі нашої роботи ми тісно взаємодіяли з Офісом Генерального прокурора і використовували, зокрема, отриману від нього в установленому законом порядку інформацію для посилення нашої доказової бази та аргументів. Нам майже по хвилині вдалося відновити хронологію подій 28 липня та ранку 29 липня», — розповів Роман Мартиновський, провідний експерт однієї з організацій, що подали інтервенцію — Регіонального центру прав людини⁵⁶.

На думку правозахисників, вибухи сталися внаслідок детонації вибухівки, закладеної всередині барака⁵⁷.

У 2024 році про підозру в порушенні законів і звичаїв війни, поєднаному з умисним убивством, повідомили колишньому начальнику Оленівської виправної колонії та його першому заступнику, розповів прокурор Дмитро Марцин. Їхні справи розглядаються за частиною 2 статті 438 Кримінального кодексу України⁵⁸.

Загалом в інтервенції до Міжнародного кримінального суду було зазначено десять осіб, які могли бути причетними до вибуху, включно з високопосадовими особами РФ⁵⁹.

---

⁵⁴ Там само

⁵⁵ Там само

⁵⁶ Керівництво колонії намагалось збільшити кількість жертв. Теракт в Оленівці: нові подробиці російського злочину/«Суспільне Донбас», 28 януаря 2025. URL: <https://suspijne.media/donbas/935301-kerivnictvo-kolonii-namagalos-zbilsiti-kilkist-zertv-terakt-v-olenivci-novi-podrobici-rosijskogo-zlocinu/>.

⁵⁷ Там само

⁵⁸ Там само

⁵⁹ Там само

Після подій в Оленівці більшість тих, хто вижив, військовослужбовців полку «Азов» розподілили по інших місцях утримання, переважно до слідчих ізоляторів і колоній у Донецьку та Таганрозі, де їх продовжували утримувати в режимі *incommunicado*, тобто без будь-якого зв'язку із зовнішнім світом, під жорстким контролем російських силових структур, включаючи ФСБ⁶⁰. Колишні військовополонені «азовці» згадують, що порівняно з подальшими місцями ув'язнення Оленівка була «курортом суворого режиму»⁶¹ і «літнім табором»⁶².

Таганрог, СІЗО № 2

За свідченнями потерпілих, умови утримання в Таганрозі характеризувалися як вкрай жорсткі та спрямовані на повне придушення особистості утримуваних. Ув'язнених тримали в переповнених камерах, з обмеженим доступом до питної води та недостатнім харчуванням. Раціон був мізерним і одноманітним і не забезпечував базових фізіологічних потреб. Санітарні умови були незадовільними: обмежений доступ до туалету і засобів гігієни, антисанітарія та поширення інфекційних захворювань, включаючи дизентерію. Доступ до медичної допомоги був суттєво обмежений або фактично відсутній, зокрема для тяжкохворих ув'язнених^{63, 64}.

Свідчення вказують на систематичне застосування насильства і катувань як невід'ємної частини режиму утримання. Особливе місце займали так звані «приймочки», що супроводжувалися масовими побиттями і приниженнями. За описами, після такої процедури в коридорах і камерах залишалися сліди крові та фекалій, що свідчить про крайню жорстокість застосовуваного насильства, зокрема щодо тяжко поранених після Оленівки. Ув'язнених систематично били руками, ногами і підручними засобами, зокрема по чутливих частинах тіла; окремі епізоди побиттів тривали багато годин, за свідченнями — до 15 годин поспіль:

«...Це тривало дуже довго. Коли мене вже завели, було темно, була ніч, а їх досі "приймали". Вони кричали. Я не знаю, як влаштована вся ця система СІЗО, але було чути все — аж до нижнього поверху... Собаки гавкали, постійно гавкали собаки. І стояв цей крик. І постійно грюкали двері камер. Ми в той момент були на верхньому поверсі, а на нижньому перебували хлопці. Наскільки я знаю, за їхніми свідченнями, на "приймочки" двох забили до смерті»⁶⁵.

⁶⁰ Russia's Sham Trial of Ukrainian Prisoners of War/Human Rights Watch, 6 июля 2023. URL: <https://www.hrw.org/news/2023/07/06/russias-sham-trial-ukrainian-prisoners-war>.

⁶¹ Пекло в Таганрозі. Азовці в полоні. Інтерв'ю Пако, Южний, Расті — військовослужбовці Азову. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=CLhLiSRI89o>

⁶² Вільні духом. Історії полону. Український інститут національної пам'яті. – «Гнозіс», 2025. – стор. 197

⁶³ Там само

⁶⁴ Інтерв'ю з жінками «Азову», 15.03.2026, Київ.

⁶⁵ Там само

Додатково застосовувалися методи фізичного виснаження, включаючи примушування до тривалого стояння без можливості присісти або спертися — з 6:00 ранку до відбою о 22:00. Такі умови супроводжувалися регулярними побиттями за будь-які спроби змінити положення тіла:

«Ти маєш стати біля дверей, у позу "зю", дивитися на двері не можна, у вікна дивитися не можна, розмовляти не можна, сидіти не можна, ходити — особливо не можна! Лише стояти — можна. Якщо ти поворухнувся, вдарив чи ще щось — він тобі розставляє ноги ширше, ще ширше, нахиляє нижче, а руки піднімає вище — і понеслося! І ти стоїш у цій позі "зю", а він тебе б'є по ногах, а якщо ти хапаєшся або смикнувся — "А!? Ти мене хотіла вбити!?" І починається просто якесь безумство...» — згадує військовослужбовиця з позивним «Кім».⁶⁶

Двічі на день проводилися «перевірки» з побиттями:

«Перевірки... Одного разу вони знайшли цвях. На перевірці знайшли якийсь цвях і всій нашій камері по черзі повставляли його в руки. Мовляв, "ви що, хочете на нас скоїти замах?" А цвях іржавий, з пліснявою. Він просто брав і вкручував тобі цей цвях у руку — ти стоїш обличчям до стіни, і він кожній із нас у камері його вкручував... Це, звісно, було боляче. А так — вони тебе просто постійно б'ють. Ти виходиш на перевірку — тебе б'ють, біжиш на прогулянку — тебе б'ють, ідеш у душ — вони теж тебе б'ють...»⁶⁷

Насильство мало крайній характер і, за свідченнями, в окремих випадках призводило до смерті; при цьому постраждалим не надавалася медична допомога навіть за очевидної загрози життю⁶⁸.

Окремо фіксуються факти сексуалізованого та такого, що принижує гідність, поводження щодо жінок. За свідченнями, була відсутня базова приватність: за жінками могли спостерігати під час користування туалетом і відвідування лазні, що супроводжувалося насмішками і приниженнями з боку персоналу. Такі практики використовувалися як додатковий інструмент психологічного тиску та приниження гідності утримуваних. У сукупності описані умови та поводження свідчать про системний характер насильства, спрямованого на заподіяння страждань і придушення особистості^{69, 70}.

---

⁶⁶ Там само

⁶⁷ Там само

⁶⁸ Там само

⁶⁹ Там само

⁷⁰ Пекло в Таганрозі. Азовці в полоні. Інтерв'ю Пако, Южний, Расті — військовослужбовці Азову, URL: <https://www.youtube.com/watch?v=CLhLiSRI89o>

Донецьк, СІЗО № 1

За свідченнями окремих потерпілих, умови утримання в СІЗО Донецька були ще гіршими, ніж у Таганрозі⁷¹. Санітарні умови сприяли поширенню захворювань, зокрема туберкульозу. Утримувані також вказують на ризик цілеспрямованого інфікування ВІЛ в умовах відсутності медичного контролю та застосування насильства. Медична допомога або не надавалася, або суттєво затримувалася навіть у випадках тяжких травм.

За свідченнями полонених жінок, насильство в установі мало постійний характер. Побиття відбувалися практично безперервно: крики, удари і прохання про допомогу були чутні цілодобово, включаючи нічний час.

«Медики не приходять, нічого не дають — помирайте як хочете, собаки... — згадує Марина Текін. — І ці знущання над хлопцями — їх просто били щодня. Я рвала на собі волосся, клянуся, просто рвала. Навчитися спати під це — неможливо»⁷².

Жінки також повідомляють про випадки, коли утримувані помирали від наслідків побиттів без надання медичної допомоги:

«Навпроти була камера — двох хлопців там забили до смерті. Не одразу, вони ще мучилися... Били — просто відкривають камеру, це ранкова перевірка, і починають бити. І змушують співати гімн Росії щоразу; якщо ти хоч одну помилку в цьому гімні зробиш — одразу б'ють... Один із цих хлопців, який там був, допустив таку помилку. Боже, як його били. Я не знаю, чим, бо не було видно. Він так кричав! А потім він три дні помирав... І другий хлопець, який був із нами, — йому відбили нирки і били так, що в нього статевий орган став синій і, як він казав, не поміщався в штани... Потім хлопці серед ночі стукали у двері камери, казали, що він помирає, а медики сиділи в камері поруч. Запитали, чи можна надати йому медичну допомогу. І конвоїр сказав: жодної медичної допомоги не надавати, коли помре — будете стукати. І він помер... І ще одного забили — його тягали в медпункт, повертали назад, і так він і помер», — згадують Ірина Могитич, Марина Текін і колишньою військовополоненою, яку з міркувань безпеки зазначено за позивним «Ліса»⁷³.

За свідченнями жінок, у СІЗО Донецька до них також застосовували катування, побиття та форми крайнього сексуалізованого і такого, що принижує гідність, поводження. Зокрема, описується практика примушування жінок до повного оголення і їх переміщення до лазні через стрій чоловіків у принизливій позі, що супроводжувалося насмішками та демонстративним приниженням. Також

---

⁷¹ Там само

⁷² Інтерв'ю з жінками «Азову», 15.03.2026, Київ.

⁷³ Там само

фіксується використання мішків на голові під час переміщень, які були забруднені кров'ю, сечею і калом інших утримуваних⁷⁴.

Окремо жінки дають свідчення про умисне інфікування: *«Одного заразили ВІЛ у СІЗО в Донецьку. Я впевнена на тисячу відсотків, що він не єдиний, кому таке зробили. Вони спеціально набирали кров інфікованих людей і вводили її нашим хлопцям...»*⁷⁵.

За показаннями Геннадія Харченка, у СІЗО Донецька застосовувався значно ширший спектр катувань порівняно з Оленівкою, а насильство мало системний і організований характер. Ув'язнених піддавали «прийомкам», регулярним «перевіркам» і допитам із застосуванням катувань, фізичного впливу, травлі собаками⁷⁶.

Допити із застосуванням катувань, «прийомки», «перевірки» застосовувалися також і в інших місцях позбавлення волі. Геннадій Харченко описує «прийомку» в Горлівському штрафному ізоляторі: *«Ми приїхали... сказали: виходять тільки "азовці", обличчям до автобуса... для транспортування — і одразу почалося побиття... Тебе ставлять у таку позу, в якій максимально незручно стояти... так звана "зірочка"... руки над головою або в сторони... ноги максимально широко... дуже важко втримати рівновагу... будь-яка спроба стати зручніше розцінюється як непогора... І в цій позі тебе б'ють — ногами, руками, чим завгодно... і змушують знову приймати те саме положення... Побиття почалося одразу після виходу "азовців" із колони... були задіяні всі — і слідчі, і так звані вертухаї, і оперативники... навіть із вишки приходили... передавали від одного до іншого — і кожен завдавав ударів... Це тривало кілька годин... особисто мені зламали ребра... жодної медичної допомоги не надавали... потім лікар лише зафіксував перелом... але допомоги так і не було...»*⁷⁷

Свідчення також вказують на крайню ступінь жорстокості застосовуваного насильства: побиття мали тривалий характер і в окремих випадках призводили до смерті утримуваних. За показаннями, тяжко побитим ув'язненим не надавалася медична допомога, попри критичний стан, що призводило до летальних наслідків. За оцінкою правозахисників, у сукупності описані практики — постійні побиття, катування, сексуалізоване насильство, таке, що принижує гідність, поводження,

---

⁷⁴ Там само. Авторам відомий випадок інфікування ВІЛ; він підтверджений діагнозом, встановленим лікарями системи ФСВП РФ.

⁷⁵ Там само

⁷⁶ Інтерв'ю з Геннадієм Харченком, 15.03.2026, Київ.

⁷⁷ Там само

умисне інфікування та відмова в медичній допомозі — формували стійке середовище страху і повного придушення волі утримуваних^{78, 79}.

Показові суди. «Процес 24-х»

Попри запевнення пресекретаря президента РФ Дмитра Пєскова про те, що полонених «азовців» утримуватимуть відповідно до норм гуманітарного права, багато офіційних осіб у Росії робили протилежні за змістом заяви. У серпні 2022 року в медіа поширилися фотографії тюремних кліток, встановлених усередині Маріупольської філармонії, а глава самопроголошеної «ДНР» Денис Пушилін підтвердив, що вони призначені для проведення показових процесів над «Азовом»⁸⁰. Лідер ЛДПР Леонід Слуцький запропонував зробити виняток із мораторію на смертну кару, щоб покарати військовослужбовців «Азову» за «злочини проти людяності»⁸¹.

Однак у підсумку для переслідування «Азову» почали використовувати вже існуючий механізм: внесення до списку терористичних організацій, що дозволило російським судам притягати українських військовослужбовців цього формування до відповідальності за статтю «тероризм». 2 серпня 2022 року відповідне рішення було ухвалене Верховним судом РФ⁸².

Позиція російської сторони полягає в тому, щоб розглядати «Азов» як терористичну організацію та не визнавати за його учасниками статус комбатантів. Однак це суперечить нормам міжнародного гуманітарного права, зокрема Третій Женевській конвенції, яка закріплює статус військовополонених за військовослужбовцями регулярних збройних сил.

---

⁷⁸ Torture of Ukrainian prisoners of war in Russian Federation detention places/Mykhailo Romanov; CO "Kharkiv Human Rights Protection Group". — Kharkiv, 2025. — 40 p. URL: <https://library.khpg.org/1738165101>

⁷⁹ A Deafening Silence. Analytical Report/Amnesty International, 2025. — 32 p. URL: <https://www.amnesty.org.ua/wp-content/uploads/2025/03/eur-50.9046.2025-a-deafening-silence-5.pdf>

⁸⁰ Российские фиктивные суды над военнопленными в Мариуполе «незаконны и неприемлемы» — Amnesty International/Amnesty International, 29 августа 2022. URL: <https://www.amnesty.org/ru/latest/news/2022/08/rossijskie-fiktivnye-suda-nad-voennoplennymi-v-mariupole-nezakonny-i-nepriemly/>.

⁸¹ Azov fighters could face death in Russia//DW, 21 мая 2022. URL: <https://www.dw.com/en/prisoners-of-war-from-azov-do-the-fighters-face-the-death-penalty-in-russia/a-61883690>

⁸² Верховный суд России признал «Азов» террористическим. С признанием тянули 2,5 месяца/BBC, 2 августа 2022. URL: <https://www.bbc.com/russian/news-62393748>.

У травні 2023 року Південний окружний військовий суд почав розглядати «справу 24-х» — справу полонених, які в різні роки проходили службу в «Азові», зокрема дев'яти жінок. Усі обвинувачені потрапили в полон за різних обставин: хтось склав зброю під час бойових дій, хтось був відпущений командуванням з «Азовсталі» і не зміг пройти російську «фільтрацію» або був викрадений з дому. Ці люди також виконували різні функції у складі «Азову». Серед обвинувачених були кухарки, різнороб, кінолог.

Російську владу зовсім не бентежило, що батальйон «Азов» з 2014 року входить до складу регулярних військ Національної гвардії України, оскільки, як зазначено в матеріалах кримінальних справ обвинувачених, «формальна зміна найменування і порядку підпорядкування не спричинила зміни ідеології, цілей і завдань цього терористичного співтовариства».

Не бентежило російський суд і те, що він судить військовослужбовців регулярної армії України, а також те, що в більшості випадків події, яким суд дає оцінку, відбувалися до формального визнання і «приєднання» окупованих територій України до РФ, коли навіть Росія ще визнавала там юрисдикцію України. Втім, для усунення цих очевидних суперечностей 31 липня були ухвалені нові положення — підпункти 1 і 3 статті 2 Федерального закону № 395-ФЗ «Про застосування положень Кримінального кодексу РФ і Кримінально-процесуального кодексу РФ на територіях Донецької Народної Республіки, Луганської Народної Республіки, Запорізької області та Херсонської області»⁸³. Відповідно до цих положень, караність діянь, вчинених на території «ДНР», «ЛНР», Запорізької та Херсонської областей до 30 вересня 2022 року, визначається на підставі кримінального законодавства РФ. А «злочини», вчинені до 30 вересня 2022 року проти інтересів «ДНР» і «ЛНР», вважаються вчиненими проти інтересів РФ⁸⁴.

Спочатку всім фігурантам справи висунули обвинувачення відповідно до кримінального кодексу самопроголошеної «ДНР»: за статтями 323 (захоплення влади) та 234 (організація діяльності терористичної організації або участь у ній). При цьому 11 «азовцям» із військовими спеціальностями інкримінували статтю 232 КК «ДНР» (проходження навчання в межах терористичної діяльності). Надалі справи було перекваліфіковано відповідно до КК РФ: усім фігурантам інкримінували статті 278 (насильницьке захоплення влади, вчинене злочинною організацією) та 205.5 (організація діяльності терористичної організації або участь у ній). Особам із військовими спеціальностями інкримінували статтю 205.3 КК РФ (проходження навчання з метою терористичної діяльності).

Головною особливістю процесу (яка проявилася і в подальших справах щодо військовослужбовців «Азову» та «Айдару») стало переслідування виключно за факт проходження служби в цих формуваннях. Це саме по собі є порушенням Женевських конвенцій, оскільки більшість осіб, які постали перед судом,

⁸³ Федеральный закон от 31.07.2023 № 395-ФЗ. URL: <http://publication.pravo.gov.ru/document/0001202307310011>

⁸⁴ Там само

були частиною українських збройних сил і мали утримуватися у статусі військовополонених, що захищає їх від кримінального переслідування за сам факт належності до збройних сил сторони конфлікту та участі в бойових діях. До того ж, що стосується більшості полонених «Азову», операція з виходу з «Азовсталі» проходила за участю Міжнародного комітету Червоного Хреста та ООН, при цьому Міжнародний комітет Червоного Хреста здійснював реєстрацію військовослужбовців, які виходили, як військовополонених, і вони вже мали цей статус⁸⁵. Як зазначала організація Human Rights Watch, військовополонені не можуть притягатися до відповідальності за дії, вчинені до моменту їх захоплення, якщо на той момент ці дії не були криміналізовані⁸⁶.

Ще однією особливістю стало формальне висунення обвинувачень, що стосуються «організації діяльності» або «участі в терористичній організації». Серед жінок, які опинилися на лаві підсудних, «організаторами» призначили начальницю їдальні та завідувачку складу. У випадку чоловіків обвинувачення, очевидно, орієнтувалося передусім на наявність офіцерського звання, однак при цьому Артем Гребешков, який служив в «Азові» як зберігач амуніції, був визнаний винним за статтю про організацію діяльності терористичної організації. Хоча в межах «процесу 24-х» жінки невійськових спеціальностей у підсумку отримали менші строки, особи з абсолютно різними функціями в підрозділі — стрілець-гранатометник Микита Тимонін (засуджений до 22 років колонії суворого режиму) і кухарка Владислава Майборода (засуджена до 13 років колонії загального режиму, заочно) — у підсумку були визнані винними за одними й тими самими статтями.

Як зазначала «Медіазона», цей найбільший процес над «азовцями» перетворився фактично на процес над «Азовом» як таким — сторона обвинувачення зібрала значну кількість матеріалів із відкритих джерел про «злочини» «Азову», починаючи з 2014 року, а також допитала мирних жителів Маріуполя. Хоча особливу увагу в процесі було приділено саме подіям, пов'язаним з облогою міста, серед підсудних опинилися люди, які залишили службу до початку повномасштабного вторгнення: наприклад, Олег Міжгородський, який звільнився з «Азову» у 2021 році; Артем Гребешков був звільнений зі служби за півтора року до повномасштабного вторгнення, а Ярослав Ждамаров узагалі служив із 2015 до вересня 2019 року. Ці люди були не захоплені в полон, а фактично викрадені поза контекстом бойових дій. Так, Ждамаров був затриманий на блокпості під час поїздки в таксі, а Артем Гребешков — коли курив біля під'їзду свого будинку.

У ході процесу обвинувачені також вказували на такі порушення:

---

⁸⁵ Ukraine: ICRC registers hundreds of prisoners of war from Azovstal plant/ICRC, май 2022. URL: <https://www.icrc.org/en/document/ukraine-icrc-registers-hundreds-prisoners-war-azovstal-plant>

⁸⁶ Russia's Sham Trial of Ukrainian Prisoners of War/HRW, 6 июля 2023. URL: <https://www.hrw.org/news/2023/07/06/russias-sham-trial-ukrainian-prisoners-war>.

Катування, жорстоке і нелюдське поводження. Як зазначали підсудні, на всіх етапах вони зазнавали катувань і жорстокого поводження. Олександр Іщенко заявляв про погрози розстрілом, Микита Тимонін і Олег Тишкул — про катування електричним струмом і багатогодинні побиття, Олег Жарков — про те, що його змушували стояти босоніж на морозі. Анатолій Грицик зазначав, що в нього на очах імітували розстріл його дружини. Жінки-фігурантки заявляли про побиття, приниження та примушування дивитися на катування інших людей, а також про психологічний тиск, примушування співати гімн Росії та вигукувати гасла «Ахмат — сила», «Слава Росії» тощо. Катування і нелюдське поводження щодо «азовців» у Донецькому СІЗО детально описані вище.

Тривале утримання в режимі incommunicado. Більшість «азовців» тривалий час утримувалися і утримуються без зв'язку з родичами, без доступу до незалежної юридичної допомоги і без підтвердженого доступу представників Міжнародного комітету Червоного Хреста. Родичі багатьох полонених дізнаються, що вони живі, лише в момент початку процесу в Ростові — а ті, своєю чергою, вперше отримують новини про життя своїх близьких. Як зазначала полонена Ніна Бондаренко, адміністрація СІЗО-1 Донецька не повідомляла родичів про їхнє місцезнаходження, а коли воно стало відомим, у СІЗО все одно не приймали передачі для осіб, пов'язаних з «Азовом». Відсутність зв'язку з адвокатами і родичами сприяла загальній атмосфері безкарності та застосуванню катувань.

Непрямим доказом утримання в режимі incommunicado, визнаним навіть російськими судовими органами, є той факт, що між фактичним моментом потрапляння в полон і датою порушення кримінальної справи проходить значний час. Наприклад, військовослужбовець «Азову» Віталій Залужний, обвинувачений за терористичною статтею за службу в «Азові», потрапив у полон у травні 2022 року, а справа проти нього надійшла до суду у жовтні 2025 року⁸⁷.

Ненадання медичної допомоги. «Азовці», як і інші полонені, практично не отримують медичної допомоги, і це є системною практикою. Так, одній із жінок, яка нині вже обміняна і перебуває в Україні, на прохання відвідати гінеколога співробітниця медичної частини в СІЗО Донецька прямо відповіла: «У концтаборах не лікують». Інша полонена зламала шийку стегна. Протягом двох днів медичний персонал не приходив до неї, попри численні прохання про допомогу. Бійці «Азову» не можуть отримати ні найпростіші базові препарати для поліпшення стану, ні ліки, призначені довічно у зв'язку з тяжкими хронічними захворюваннями.

---

⁸⁷ Южный военный суд приговорил украинского военнослужащего к 6 годам колонии/«Медиазона», 14 ноября 2025. URL: <https://zona.media/news/2025/11/14/zaluzhnyi>.

Неможливість ознайомлення з матеріалами справи. У «генеральній прокуратурі» самопроголошеної «ДНР» обвинувачених утримували з мішками на головах і в кайданках, знімаючи їх лише для того, щоб ті підписали документи про ознайомлення з матеріалами справи. Коли одна з жінок, Наталія Гольфінер, все ж побачила, що в протоколі перекручені її показання, їй відповіли, що «всю Росію кухарями не засадять», і наказали підписувати. Олена Аврамова повідомляла, що не змогла прочитати протокол допиту, оскільки їй не давали окуляри.

Порушення права на захист. У Донецькому УБОЗ обвинувачених змушували відмовлятися від адвоката, заявляючи, що ніхто не стане захищати українців, а будь-який адвокат, який наважиться на це, наражає себе на небезпеку. За словами Лілії Руденко, коли їй інкримінували статтю про організацію терористичного співтовариства, адвокат зазначив, що це їй «на користь». Микита Тимонін зізнавався, що бачив адвоката «десь хвилину» — той передав своєму підзахисному сигарету, а потім залишив кімнату. На території РФ доступ до адвоката зазвичай забезпечувався, однак незалежним адвокатам регулярно перешкоджають у доступі до підзахисних, а в СІЗО Таганрога тривалий час адвокатів узагалі не допускали.

У вересні 2024 року всі жінки-обвинувачені були звільнені в результаті обміну полоненими між Росією та Україною. У Росії їх засудили заочно⁸⁸. Ще двох фігурантів справи обміняли до початку суду, а резервіст, 55-річний Олександр Іщенко, помер у СІЗО-5 Ростова. Дванадцять «азовців» отримали строки від 13 до 23 років колонії суворого режиму.

Групова справа щодо «азовців» не відповідала завданням, які російська пропаганда ставила перед цими процесами. Перебуваючи разом, за підтримки незалежних адвокатів і в присутності медіа, обвинувачені послідовно відмовлялися визнавати вину та вказували на неспроможність висунутих проти них обвинувачень, розкриваючи їхню суперечливість і політичну зумовленість.

Вони детально розповідали про катування і нелюдське поводження, яких зазнали після затримання. Навіть лояльним до держави медіа те, що відбувалося, було важко представити як правосуддя. Показання обвинувачених наочно демонстрували розрив між висунутими обвинуваченнями та реальними обставинами їхнього життя і служби.

«Я ніколи в житті нікого не образила, не стріляла ні в кого. Я навчалася в російській школі, розмовляю і думаю російською мовою», — заявила в суді кухарка Олена Аврамова. Вона овдовіла у 2014 році, сама виховувала двох дітей і в грудні 2020 року влаштувалася до пансіонату «Азову» за контрактом для роботи в їдальні.

---

⁸⁸ «Дело 24-х» описано преимущественно на материале: Дело 24-х. Как пытали, судили и обменивали пленных украинцев из «Азова»/«Медиазона», 26 марта 2025. URL: <https://zona.media/article/2025/03/26/azov-prigovor>.

Різнороб Жарков, за його словами, ніколи не тримав у руках зброї. Кінолог Ждамаров звільнився зі служби ще до початку повномасштабної війни.

Виступи обвинувачених, зокрема, їхні останні слова, справляли ефект, прямо протилежний очікуваному пропагандою. Замість підтвердження нарративу про «терористів» вони демонстрували досвід людей, які захищали свою країну і стали жертвами насильства та свавільного переслідування.

«Тут багато було сказано про те, що ми — фашисти, нацисти, терористи... Хочу провести невелику аналогію. 22 червня 1941 року о четвертій ранку нацистська Німеччина напала на Радянський Союз, а 24 лютого 2022 року вся Україна прокинулася від вибухів російських ракет. Не Україна напала на Росію, не ми прийшли зі зброєю в чужу країну. Ми захищали свою землю, свої міста... а тепер нас судять за повалення влади», — заявив у своєму останньому слові Микита Тимонін.

Своє враження від першого засідання у «справі 24-х» яскраво описала Ірина Могитич в інтерв'ю «Медіазоні»: *«Зігнали всі федеральні канали, були всі. Там просто яблуку ніде було впасти. Це був просто якийсь жах. Там і ТРК, і "Звезда", і НТВ, як там ще її? "Россия-24", "Планета" — коротше, всі. І коли вони зайшли, і тут чоловіки всі худі, страшні, добиті, змучені, зачесані, в цих гниючих ранах... Ми, жінки — сиві, постарілі. У нас усі дівчата просто висохли, постаріли. Хлопці тим більше — вони всі побиті, всі перебиті. Потім пішла ця хвиля про те, що... кухарі, колишні військовослужбовці, вільнонаймані... Ну що це? Кого ви судите, ви серйозно?»⁸⁹.*

За словами одного з адвокатів, *«Вони самі себе загнали в пастку. Спочатку планували великий процес над командирами "Азову", Прокопенком і його товаришами. Для цього й встановлювали клітки в Маріуполі. Розігрівали пристрасті, що починається суд над цими жакливими й страшними "нацистами" і "звірями". Але командирів обміняли, і залишилися кухарки. Запал державних медіа згас, коли вони в залі суду побачили, що це не те, що їм обіцяли. Їм обіцяли жахи і треш, а насправді виявилися замучені жінки і хлопці, ніби щойно з хреста зняті. У них потрібна картинка не складалася. Потім вони насилу почали приходити на засідання... Деякі державні медіа були і на останніх словах обвинувачених і тоді зрозуміли, хто ці люди насправді, але вони ж не можуть знімати і писати про те, що реально відбувалося в залі суду. А полонені були в кайданках на руках і ногах... Не посоромилися на них їх надіти. Загалом державні медіа самі вляпалися, а потім видаляли свої статті про "процес століття" і писали якісь формальні репортажі».*

---

⁸⁹ Дело 24-х. Как пытали, судили и обменивали пленных украинцев из «Азова»/«Медиазона», 26 марта 2025. URL: <https://zona.media/article/2025/03/26/azov-prigovor>.

Таким чином, навіть у межах контрольованого інформаційного простору «справа 24-х» була надто очевидною фальсифікацією. Центр захисту прав людини «Меморіал» визнав усіх засуджених у «справі 24-х» політичними в'язнями⁹⁰.

«Одиночки» і справа Олександра Максимчука

Пропагандистський провал «справи 24-х» призвів до нового тактичного кроку: після цього справи щодо фігурантів, обвинувачених у службі у військовій частині 3057 НГУ полку «Азов», почали виділяти в окремі провадження і розглядати по одному. Фігурантів справ примушували визнавати свою «вину», при цьому, за наявною інформацією, після судів їм обіцяли швидкий обмін і повернення на батьківщину. Перехід від колективних процесів до справ «одинаків» свідчить про тактичну адаптацію судової практики.

Відбувається це приблизно так: після катувань полонений підписує підготовлені протоколи зізнавальних показань як щодо себе, так і щодо інших «азовців», і погоджується на розгляд справи в режимі відеоконференції, перебуваючи, наприклад, у СІЗО-2 м. Таганрога.

У тих рідкісних випадках, коли судові розгляди проводили безпосередньо в Південному окружному військовому суді м. Ростова-на-Дону, обвинуваченим вдавалося через співкамерників передати прохання про допомогу, інформацію про катування та знущання.

Суди, як правило, проводяться за одне або кілька засідань. Показання свідків і підсудних оголошуються без безпосереднього допиту в судовому процесі. Підсудні часто не знають, що написано в протоколах їхніх власних допитів, і ознайомлюються з ними лише тоді, коли державне обвинувачення зачитує обвинувачення в суді. Текст показань, підготовлений слідчим, є однотипним, усі показання подібні, майже як під копірку.

Самі справи сформовані за однаковим шаблоном: у них використовуються ті самі формулювання і докази. По суті, слідчий лише змінює прізвища і деякі особисті обставини справи. Обставини справ часто є суперечливими, обвинувачення — безпідставними і непереконливими для об'єктивного спостерігача. За свідченнями засуджених, іноді навіть самі російські судді не витримували слабкості обвинувачення. Геннадій Харченко згадує, що під час його процесу, коли судді вказали на очевидну неузгодженість в аргументації обвинувачення,

---

⁹⁰ Мы считаем политзаключёнными военнопленных из украинского полка «Азов»/Программа поддержки политзаключённых ПЦ «Мемориал», 12 января 2024. URL: <https://memopzk.org/news/my-schitaem-politzaklyuchyonnymi-voennoplennyh-iz-ukrainskogo-polka-azov/>.

«навіть суддя здивувалася, кинула "справу" і сказала — Боже, яку нісенітницю вони пишуть?!»⁹¹.

Суди безпосередньо пов'язують ідеологію «Азову» з нацизмом, стверджуючи, що «об'єднання засноване на нацистській ідеології, визнаній у 1946 р. рішеннями Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі злочинною», а його діяльність має «яскраво виражений антиросійський характер, що становить загрозу безпеці та основам конституційного ладу РФ».

Аналіз обвинувальних висновків і вироків уже обмінаних бійців «Азову» свідчить про те, що це робиться з метою формування судової практики про «злочини українських націоналістів» і подальшого представлення цих матеріалів у міжнародні організації, а також для внутрішньої пропаганди в Росії.

З типового обвинувального висновку:

«У травні 2014 року на території України було створено українське воєнізоване націоналістичне об'єднання "Азов", до складу якого увійшли учасники різних радикальних структур, що дотримуються ультраправих неонацистських поглядів ("Правий сектор", "Організація українських націоналістів", "Білий молот" тощо). Основою ідеології зазначеного об'єднання були ідеї неонацизму, а також система ідеологічних установок, норм і цінностей, спрямованих, зокрема, на вчинення протиправних насильницьких дій щодо окремих груп населення з метою досягнення політичних цілей».

Як зазначалося вище, зв'язок «Азову» з «неонацистами» потрібен російській пропаганді для виправдання вторгнення, а посилання на Нюрнберзький трибунал проводять паралелі з Другою світовою війною, надаючи війні проти України псевдолегітимності. Таким чином, суд виступає одним із дієвих інструментів пропаганди.

У багатьох вироків міститься висновок експерта В., який зазначає, що основою ідеології «Азову» «є русофобія та український расовий соціал-націоналізм», вона «виходить із расової переваги українців над іншими націями і народами. Учасники "Азову" категорично виступають проти територіальної та адміністративної незалежності "ДНР" і "ЛНР", а також не визнають референдуми про їхню незалежність і входження до складу РФ». Таким чином, суд фактично визнає, що його основна претензія до «Азову» — це його боротьба за територіальну цілісність України.

Індивідуальні обвинувачення будуються на таких постулатах:

Перше: доведення членства конкретного обвинуваченого в полку «Азов», а також факту проходження обов'язкової військової підготовки — поводження зі зброєю і вибуховими пристроями, фізичної підготовки. Це дозволяє слідству висувати обвинувачення одразу за двома тяжкими статтями: участь у терористичній організації та навчання терористичній діяльності.

---

⁹¹ Інтерв'ю з Геннадієм Харченком, 15.03.2026, Київ.

Докази служби військовослужбовця в полку «Азов» часто ґрунтуються на показаннях одного й того ж свідка — полоненого помічника співробітника відділу кадрів, який служив на базі «Азову» і нині, за наявною інформацією, утримується в одному із СІЗО. При цьому зазначений свідок під час відкритого розгляду справи фактично відмовляється від змісту протоколів, говорить лише про поверхове знайомство з підсудними, про те, що з деякими з них познайомився вже після полону, однак у відповідь на додаткові запитання прокурора і головуючого, беручи участь у процесі через відеоконференцію, підтверджує попередні показання, супроводжуючи їх фразою «так точно, громадянине начальнику», нервово озирючись.

Докази служби також ґрунтуються на електронних копіях кадрових документів полку «Азов», зокрема довідок по особовому складу, які були виявлені російськими силовиками під час захоплення однієї з баз. Крім того, у деяких полонених «азовців» при собі були посвідчення.

Судові вироки підкреслюють, що кожен обвинувачений добровільно підписав контракт із полком «Азов», усвідомлюючи «терористичний характер» його діяльності, «поділяючи ідеї цієї організації, а також бажаючи поліпшити своє матеріальне становище...». При цьому всі вони нібито дотримувалися «вкрай радикальних поглядів українського націоналізму і русофобії», у зв'язку з чим «розмовляли лише українською мовою» і «висловлювали свою ненависть до росіян». Насправді багато підсудних спілкуються російською мовою, деякі з них є етнічними росіянами.

Друге: довівши наявність у обвинуваченого контракту з полком «Азов», російський державний обвинувач переходить до переліку злочинів, які, на його думку, коли-небудь були вчинені цим об'єднанням з 2014 року: «масово вчинялися злочини загальнокримінального характеру щодо цивільного населення за мовною ознакою (проти російськомовних мешканців)», «обстріли населених пунктів, підрили цивільної інфраструктури з метою дестабілізації діяльності органів влади “ДНР”, впливу на ухвалення ними рішень про порушення територіальної цілісності “ДНР” і повернення під контроль України», «пропаганда ідеології насильства», «підлив вибухових пристроїв у громадських місцях», «знищення пам'яток історії та об'єктів цивільної інфраструктури населених пунктів», «використання мирного населення як живого щита». Таким чином, як і в «справі 24-х», суди над «азовцями-одинаками» перетворюються на суд над «Азовом».

Як «докази» вчинення цих злочинів наводяться посилання на раніше винесені вироки іншим бійцям «Азову», посилання на «документи Управління Верховного комісара ООН з прав людини за період з березня 2014 по грудень 2017 року», «дані організації “Міжнародна амністія”» (визнаної в РФ «небажаною» та забороненої законом). Також у деяких вироках слідчі посилаються на огляд місця дислокації «Азову», де були виявлені «написи і гасла, спрямовані на пропаганду ідеології нацизму та розпалювання ненависті і ворожнечі за расовими і національними ознаками, символіка нацистської Німеччини».

За наявною інформацією, в кримінальних справах як екстремістську символіку здебільшого розглядають окремі татуювання, нанесені на тіло полоненого (наприклад, «Чорне сонце», «Коловрат», «Символ єдиного Бога»), які слідчі органи у випадку з «Азовом» трактують як маркер неонацистської ідеології. Водночас у матеріалах справ відсутні експертні висновки щодо природи цих символів та їх реального зв'язку з ультрарадикальними ідеологіями; у переліках екстремістської символіки в РФ вони не зазначені. Більше того, футболки, шеврони та інший мерч із такими самими символами вільно продаються на популярних російських маркетплейсах, таких як OZON.

Таким чином, на кожного конкретного бійця «Азову», зокрема тих, хто підписав контракт незадовго до полону, або жінок, які служили в їдальні чи продуктовому кіоску на території бази, російське державне обвинувачення покладає відповідальність за все, що, на його думку, коли-небудь було вчинено цим підрозділом. Вироки виносяться без встановлення індивідуальної відповідальності. У результаті особа, якій не висунуто жодних обвинувачень у вчиненні насильницьких дій, отримує тривалий строк покарання — 13, 19, 29 років позбавлення волі в колонії суворого режиму.

Важливо зазначити, що спочатку «одинаків» засуджували до 7–8 років, однак згодом проти таких полонених почали відкривати повторні справи та додавати строки. Наприклад, спершу особу засуджують у Ростові-на-Дону, а потім доправляють до Донецька і повторно засуджують там¹. Деяких засуджують тричі, зокрема Єгора Яковенка. Вочевидь, це пов'язано з наявністю на його тілі численних татуювань, які російська влада пов'язує з неонацистською ідеологією.

У жовтні 2025 року «Медіазона» повідомляла щонайменше про 12 відомих випадків, коли проти колишніх військовослужбовців «Азову», вже засуджених за іншими статтями, згодом відкривали ще одне кримінальне провадження за фактом «членства в терористичному співтоваристві» або «навчання терористичній діяльності». «І це не поодинокі випадки, а сформована практика», — зазначає видання. Наприклад, військовослужбовець «Азову» Богдан Безносько був засуджений у 2023 році до 25 років: слідство вважало, що його мінометний розрахунок відкрив вогонь по будинку в Маріуполі. А 29 вересня 2025 року військовий суд засудив Безноська до 28 років за «терористичними» статтями⁹².

Іноді строки покарання збільшують за відмову «співпрацювати» зі слідством: *«Вимагали визнати, що вбивства і заподіяння поранень здійснювалися з мотивів ідеологічної ненависті до цивільного населення. Я відмовився це робити, і за це мені додали один рік до спочатку оголошеного вироку. Для мене це було принципово — чесно кажучи, 24 чи 25 років для мене вже не мало значення»*⁹³.

---

⁹² Осужденных в России украинских пленных судят снова — во второй и иногда даже третий раз. Исследование «Медиазоны»/«Медиазона», 3 октября 2025. URL: <https://zona.media/article/2025/10/03/1-2-3>.

⁹³ Інтерв'ю з Геннадієм Харченком, 15.03.2026, Київ.

На думку дослідників «Медіазони», для силових органів повторні справи є зручним способом покращити звітність, а також використовуються для пропаганди. При цьому в нових кримінальних провадженнях застосовуються підходи з першого великого процесу щодо «Азову». Повторне засудження за тими самими епізодами є порушенням принципу *non bis in idem* — заборони повторного покарання за одне й те саме діяння.

Останніми місяцями зросла і швидкість, з якою суди розглядають справи за «терористичними» статтями. У вже згаданій справі Віталія Залужного, що надійшла до суду в жовтні 2025 року, вирок було винесено вже 14 листопада. У лютому 2026 року суддя Центрального окружного військового суду Андрій Слепухін за тиждень ухвалив вирок дев'ятьом українським військовослужбовцям, обвинуваченим за «терористичними» статтями; імовірно, восьмеро з них служили в «Азові»⁹⁴.

Ця налагоджена система дозволяє державній репресивній машині з мінімальними витратами і перешкодами засуджувати на тривалі строки військовослужбовців армії противника, які відбивали її вторгнення на територію своєї країни. Південний окружний військовий суд і не заперечує, що судить «азовців» за «злочини проти інтересів Російської Федерації». Природно, після жорстоких катувань під час судових засідань майже всі обвинувачені «вину визнавали повністю» і, як правило, «від дачі показань відмовлялися».

Водночас фабрикація не завжди відбувається безперешкодно і без опору. Найбільш показовим є випадок у справі військовослужбовця НГУ Олександра Максимчука, 1994 року народження. Під час судового засідання 17 жовтня 2024 року, що проходило в режимі відеоконференції із СІЗО Таганрога, він, попри наявність гематом у ділянці лівого ока і чола, в присутності оперативних співробітників відмовився від адвоката, призначеного російською державою. Олександр заявив про бажання працювати з обраним родичами захисником і безпосередньо брати участь у засіданні, просив оголосити перерву для виклику швидкої допомоги у зв'язку з поганим самопочуттям через «струс мозку». Максимчук відмовився визнавати вину, попри катування не лише під час досудового слідства, а й під час судового розгляду, і зумів домогтися відкритого судового процесу. Підтвердженням цих обставин стали фото-, відео- та аудіосвідчення, а також його письмові пояснення.

Під час судового засідання 19 листопада 2024 року Максимчук заявив про триваюче щодо нього насильство в ФКУ СІЗО-2 ГУФСВП РФ по Ростовській області в Таганрозі. Зокрема, він зазначив, що з 10.09.2024 по 12.11.2024 систематично піддавався катуванням із застосуванням електричного струму та інших витончених методів жорстокого поводження, під час яких від нього вимагали визнати пред'явлене обвинувачення, погодитися на проведення суду

---

⁹⁴ В Саранске за неделю вынесли приговоры девяти украинским военнопленным/«Медиазона», 10 февраля 2026. URL: <https://zona.media/news/2026/02/10/saransk-9>.

в режимі відеоконференції, публічно розкаятися, перепросити жителів «ДНР» і відмовитися від запрошеного родичами адвоката.

Однак мужні дії Максимчука жодним чином не вплинули на результат справи — його засуджено до 20 років колонії суворого режиму, і досі він не був обміняний.

Масштаби судового переслідування. Інші нацбатальйони

За офіційними даними, станом на січень 2026 року слідчі органи РФ порушили близько дев'яти тисяч кримінальних справ щодо українських полонених та їхнього керівництва⁹⁵. У березні 2025 року в інтерв'ю агентству ТАСС голова Слідчого комітету Росії Олександр Бастрикін заявив, що до кримінальної відповідальності притягнуто 145 військовослужбовців бригади «Азов»⁹⁶. За даними громадської організації «Асоціація сімей захисників “Азовсталі”», наразі засуджено близько 200 військовополонених з «Азову»⁹⁷.

На другому місці за кількістю порушених справ — військовослужбовці батальйону «Айдар». Створений у 2014 році як добровольчий батальйон, у 2015 році «Айдар» також був переформований і увійшов до складу Сухопутних військ ЗСУ⁹⁸. У перші місяці свого існування батальйон «Айдар» також фігурував у публікаціях у контексті відповідальності за порушення прав людини⁹⁹. Загальна відомість «Айдару», як і кількість його згадок у медіа (зокрема російських пропагандистських), значно нижча, ніж у «Азову». Втім, із початком повномасштабного вторгнення «Айдар» став частіше з'являтися в заявах російських офіційних осіб — зокрема, в заяві Сергія Лаврова про нібито активне

⁹⁵ В России возбудили около девяти тысяч дел против боевиков ВСУ/ПІА «Новости», 30 января 2026. URL: <https://ria.ru/20260130/rossija-2071183150.html>.

⁹⁶ Бастрыкин: Украина использует нацизм для достижения своих целей/ТАСС, 3 марта 2025. URL: <https://tass.ru/interviews/23274401>.

⁹⁷ ГО Асоціація родин захисників «Азовсталі» <https://azovstalfamilies.com/>

⁹⁸ Батальон «Айдар» расформирован и переименован/«Настоящее время», 2 марта 2015. URL: <https://www.currenttime.tv/a/26877577.html>.

⁹⁹ Ukraine: Abuses and war crimes by the Aidar Volunteer Battalion in the north Luhansk region/Amnesty International, 8 сентября 2014. URL: <https://www.amnesty.org/en/documents/EUR50/040/2014/en/>.

використання батальйоном нацистської символіки¹⁰⁰. Також він був внесений до списку терористичних і екстремістських організацій за рішенням Південного окружного військового суду від 25 вересня 2023 року¹⁰¹.

Повідомляється також про дві справи, порушені проти військовослужбовців батальйону імені Номана Челебіджихана, визнаного терористичною організацією у 2022 році¹⁰². Терористичною організацією визнано і батальйон «Донбас» (внесений до списку терористичних і екстремістських організацій 14 січня 2025 року¹⁰³): із медіа відомо щонайменше про шість справ, порушених проти його бійців. Статус терористичного співтовариства надано батальйону «Дніпро-1» за рішенням Південного окружного військового суду від 14 грудня 2023 року¹⁰⁴. У справі щодо служби в «Дніпрі-1» винесено вирок, щонайменше, колишньому командирі батальйону Володимирі Шилову (заочно)¹⁰⁵. Терористичними визнано і так звані національні батальйони — «Свобода Росії» та «Грузинський національний легіон»: кримінальні справи за реальну або уявну причетність до них порушуються проти громадян Росії та Грузії.

У справах щодо інших батальйонів також застосовується ретроактивна криміналізація. Наприклад, у 2023 році Миколу Мартинюка було засуджено до 5,5 року колонії загального режиму за службу в батальйоні «Айдар» у 2014–2015 роках. У 2026 році 71-річного Івана Сикала засуджено до 5,5 року позбавлення волі за службу в батальйоні на посаді водія у 2014–2015 роках — за 11 років до визнання батальйону «терористичним»¹⁰⁶. Правозахисники й адвокати також

¹⁰⁰ Российского посла вызвали в МИД Израиля после слов Лаврова о том, что «самые ярые антисемиты, как правило, евреи»/«Медиазона», 2 мая 2022. URL: <https://zona.media/news/2022/05/02/jew>.

¹⁰¹ Украинский нацбатальон «Айдар» внесли в российский список террористических организаций/ТАСС, 29 декабря 2023. URL: <https://tass.ru/proisshestiya/19651265>.

¹⁰² Пленного украинца приговорили к 20 годам лишения свободы за службу в крымскотатарском батальоне/«Медиазона», 3 сентября 2025. URL: <https://zona.media/news/2025/09/03/yatskov>.

¹⁰³ Батальон «Донбасс» ВСУ внесли в перечень террористических организаций/ТАСС, 14 января 2025. URL: <https://tass.ru/proisshestiya/22877849>.

¹⁰⁴ Украинский батальон «Днепр-1» признали террористическим в России/«Ведомости», 3 сентября 2024. URL: https://www.vedomosti.ru/politics/news/2024/09/03/1059841-batalon-dnepr-1-priznali?from=copy_text.

¹⁰⁵ Экс-командир «Днепра» заочно вынесли приговор за призывы убивать граждан РФ/ТАСС, 14 ноября 2024. URL: <https://tass.ru/proisshestiya/22399299>.

¹⁰⁶ Военный суд приговорил к 5,5 годам колонии Николая Мартинюка, которого обвиняли в участии в украинском батальоне «Айдар»/«Медиазона», 6 декабря 2023. URL: <https://zona.media/news/2023/12/06/prigovor>; Пожилого украинца приговорили к 5,5 годам колонии из-за службы в «Айдаре»; он уволился из батальона почти 11 лет назад/«Медиазона», 11 февраля 2026. URL: <https://zona.media/news/2026/02/11/sikalo>.)

відзначають масове застосування катувань і жорстокого поводження щодо бійців інших батальйонів¹⁰⁷.

Попри фрагментарність даних, очевидно, що практика порушення кримінальних справ за обвинуваченнями в тероризмі проти військовослужбовців національних батальйонів є поширеною. Так, на сайті «Медіазони» за 2023–2025 роки доступна інформація щонайменше про 98 осіб, які стали жертвами такого переслідування¹⁰⁸. Імовірно, кількість справ, що порушуються проти чинних і колишніх українських військових за «терористичними» статтями, зростає: найбільша кількість публікацій «Медіазони» про цю практику припадає на 2025 рік. На це вказують і дані проєкту «Меморіал. Підтримка політв'язнів», який повідомляє, що лише за грудень 2025 року до Південного окружного військового суду надійшло понад 40 кримінальних справ про тероризм, порушених проти громадян України (не всі з них обов'язково стосуються військовослужбовців)¹⁰⁹..

У доповіді Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні, представлений на 61-й сесії Ради ООН з прав людини (лютий–квітень 2026 року), констатовано системні порушення з боку Російської Федерації під час переслідування українських військовополонених. Зокрема, йдеться про відмову визнавати їхній статус, застосування обвинувачень у тероризмі на підставі упереджених та ідеологізованих наративів, винесення вироків без встановлення індивідуальної відповідальності, використання незаконних рішень псевдосудових органів і ретроактивного права, а також грубі порушення права на справедливий суд, зокрема закриті процеси, катування, жорстоке поводження, сексуалізоване насильство, тиск на обвинувачених і відсутність ефективної юридичної допомоги¹¹⁰.

---

¹⁰⁷ Інтерв'ю проєкту «Апус» з адвокатами, лютий–березень 2026 року.

¹⁰⁸ Пленные/«Медиазона», URL: <https://zona.media/theme/pov#more>.

¹⁰⁹ Понад 40 кримінальних справ про «тероризм» проти громадян України надійшло до Південного окружного військового суду в грудні / «Підтримка політв'язнів. Меморіал», 26 січня 2025 року.

¹¹⁰ Там само.

Обміни

Найбільш масштабний обмін військовополоненими, що включав бійців «Азову», відбувся 22 вересня 2022 року. Україні вдалося звільнити близько 215 військовослужбовців, серед яких було понад 100 бійців «Азову». Натомість Росія отримала кума Володимира Путіна, політика Віктора Медведчука, якого в Україні обвинувачують у державній зраді, а також 55 російських військовополонених¹¹¹.

У межах цього обміну Росія передала п'ятьох старших офіцерів — захисників «Азовсталі», зокрема командира полку «Азов» Дениса Прокопенка («Редиса»). За умовами обміну ці офіцери мали перебувати в Туреччині до завершення війни. За наявною інформацією, після порушення Російською Федерацією низки домовленостей щодо зернових угод з Україною та Турецькою Республікою¹, на початку липня 2023 року всі п'ятеро командирів повернулися в Україну. Серед них — командири «Азову»: Денис Прокопенко, Святослав Паламар, Олег Хоменко. Москва звинуватила Анкару та Київ у порушенні умов обміну¹¹².

За заявою заступника голови українського Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими Андрія Юсова, станом на травень 2025 року в результаті обмінів було звільнено 455 бійців «Азову»¹¹³. За даними Асоціації сімей захисників «Азовсталі», звільнено близько 600 військовослужбовців бригади «Азов»¹¹⁴.

У Росії й досі утримується значна кількість військовополонених «Азову», і всі вони залишаються жертвами надзвичайно жорстких репресій з боку російської влади. За словами командира «Азову» Дениса Прокопенка: *«Майже чотири роки понад*

---

¹¹¹ Украина обменяла Медведчука и 55 россиян на 215 своих пленных, в том числе пять командиров с «Азовстали»/BBC, 22 сентября 2022. URL: <https://www.bbc.com/russian/news-62990303>.

¹¹² Украина обменяла Медведчука и 55 россиян на 215 своих пленных, в том числе пять командиров с «Азовстали»/BBC, 22 сентября 2022. URL: <https://www.bbc.com/russian/news-62990303>.

¹¹³ Сколько бойцов «Азова» вернули из плена РФ за время войны: в Координационном штабе ответили/«Фокус», 29 мая 2025. URL: <https://focus.ua/voennye-novosti/708205-obmen-plennymi-domoy-vernulis-bolee-poloviny-boycov-garnizona-azovstali-yusov>

¹¹⁴ ГО Асоціація родин захисників «Азовсталі» <https://azovstalfamilies.com/>

700 азовців перебувають у російському полоні. Працюємо над поверненням додому кожного з них!»¹¹⁵

Висновок

Обставини виходу українських військовослужбовців із території «Азовсталі» у травні 2022 року свідчать про те, що ті, хто склав зброю, набули статусу військовополонених відповідно до норм міжнародного гуманітарного права. Міжнародний комітет Червоного Хреста здійснював їх реєстрацію після виходу з території «Азовсталі», що підтверджує їх перебування у владі протилежної сторони.

Подальші дії Російської Федерації, включаючи тривале незаконне утримання в режимі *incommunicado*, застосування катувань, нелюдське поводження, відмову в наданні медичної допомоги та політично мотивоване кримінальне переслідування, становлять серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, зокрема положень Женевських конвенцій.

З огляду на те, що збройне протистояння між Російською Федерацією та Україною має характер міжнародного збройного конфлікту, до ситуації в повному обсязі застосовуються положення Женевської конвенції про поводження з військовополоненими (1949 року), які регулюють статус і захист військовополонених, зокрема:

- стаття 13 (обов'язок гуманного поводження та захист від насильства і залякування);
- стаття 17 (абсолютна заборона катувань і будь-якого примусу під час допитів);
- статті 21 і 22 (інтернування та заборона утримання в умовах, прирівняних до пенітенціарних), а також статті 25 і 26 (належні умови розміщення і харчування);
- статті 29–30 (санітарні вимоги та медична допомога);
- статті 70 і 71, а також статті 122–126 (право військовополонених на повідомлення родичів, листування, передачу відомостей про них і доступ міжнародних гуманітарних організацій, включаючи Міжнародний комітет Червоного Хреста);
- статті 82–108 (гарантії у сфері дисциплінарної та кримінальної відповідальності військовополонених, включаючи право на справедливий судовий розгляд і недопустимість переслідування за сам факт участі в бойових діях).

¹¹⁵ Facebook page of [https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid02nC6grzLVV7B47DxhDJUuqS6FqnAGk1nVWJysuTYU3dCPy36T7XYyZgpRE5PxXREcl&id=100092398602398](https://www.facebook.com/people/Denys-Prokopenko/100092398602398/?_cft_%2525B0%2525D=AZZ9oXvCidc61MW3Ntx3ggwJ9QZSb5cydN8Bf2nl_rBI77Tc0vZ8bg3T5CKxira3uKQzlp5mTxIEY6py01zn7FEOjp11kaU3M7w7L4N2BfJ5b7uwkAe8F4NvILM992zgXcCaUXBTcouSRYNcEFBW8bxyI6NWCmQz9iGbW89iwNIIA&__tn__=-UC,P-R: post on March 5, 2026: <a href=)

Сукупність зібраних у цьому докладі даних дає підстави констатувати існування системної та організованої практики катувань і жорстокого поводження щодо українських військовополонених, які застосовуються до військовослужбовців 12-ї бригади спеціального призначення Національної гвардії України «Азов» із особливою інтенсивністю та жорстокістю. Події в Оленівці, що призвели до масової загибелі військовополонених «азовців», а також відсутність ефективного незалежного розслідування цієї трагедії викликають серйозне занепокоєння долею утримуваних у Росії полонених і суперечать статті 121 Третьої Женевської конвенції, яка зобов'язує державу, що утримує військовополонених, проводити оперативне та ретельне розслідування всіх випадків загибелі або тяжких поранень.

Доповідь також аналізує кримінальне переслідування частини військовополонених «Азову» в Російській Федерації, виявляючи ознаки сфабрикованості, політичної мотивованості та процесуальної неспроможності. Обвинувачення часто ґрунтуються виключно на самому факті служби в підрозділі, застосовується ретроактивне кримінальне законодавство. Судові процеси супроводжуються грубими порушеннями права на справедливий судовий розгляд, включаючи використання доказів, отриманих під катуваннями, відсутність ефективного захисту, а також посилення на рішення нелегітимних квазісудових органів.

Після резонансної «справи 24-х» «азовців» регулярно судять поодиночі; судові процеси проводяться в одне або кілька засідань. Показання свідків і «підсудних» оголошуються без їх безпосереднього допиту в судовому засіданні. Підсудні часто не знають, що міститься в протоколах їхніх власних допитів, і ознайомлюються з ними лише тоді, коли державне обвинувачення зачитує обвинувальний акт у суді. Тексти показань, підготовлені слідством, є однотипними, а самі показання — схожими між собою. У низці випадків після винесення першого вироку порушується нове кримінальне провадження, за яким слідує повторне засудження, що є порушенням принципу *non bis in idem* — заборони повторного покарання за одне й те саме діяння.

Судове переслідування військовополонених за сам факт проходження служби у складі Збройних сил України та участі в бойових діях суперечить міжнародному гуманітарному праву і підриває правовий режим військовополонених. В умовах міжнародного збройного конфлікту комбатанти, які входять до складу збройних сил сторони конфлікту, мають право брати участь у бойових діях і, у разі полону, набувають статусу військовополонених. Ключове значення має принцип *combatant immunity* (імунітет комбатанта), відповідно до якого військовополонені не можуть притягатися до відповідальності за сам факт участі в бойових діях на боці своєї держави.

У доповіді також проаналізовано особливості масштабної пропагандистської кампанії, що просуває наратив про «нацистський характер» підрозділу «Азов». У російській пропаганді «Азов» виступає символічним інструментом, на якому

вибудовується цілісна інформаційна стратегія, спрямована на обґрунтування та виправдання повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Через образ «Азову» Україна подається як «нацистська держава», війна з якою нібито стає виправданою і необхідною. Попри звинувачення у порушеннях прав людини та наявність ультраправих елементів на початковому етапі історії підрозділу, сучасний російський нарратив не має під собою належної міжнародно визнаної доказової бази. Цей нарратив використовується для легітимації збройної агресії проти України, виправдання міжнародних злочинів і формування образу «ворога» як усередині Росії, так і на міжнародному рівні. Його відтворення в судових рішеннях, офіційних заявах і медіа свідчить про цілеспрямовану державну політику маніпулювання фактами, підміни правових категорій ідеологічними штампами та проведення політично мотивованих судів щодо військовополонених.

Сформований у російському публічному просторі образ «азовців» як «нацистів» і «терористів» має не лише ідеологічну, а й практичну функцію — він слугує інструментом дегуманізації, що створює умови для систематичного застосування катувань, жорстокого поводження та позбавлення базових прав, гарантованих міжнародним гуманітарним правом.

Водночас, за інформацією командира корпусу «Азов» Дениса Прокопенка, станом на 2026 рік у російському полоні залишаються понад 700 військовослужбовців цього підрозділу¹¹⁶. Значна частина з них і надалі утримується в умовах ізоляції (*incommunicado*), без доступу до родичів, незалежних адвокатів і міжнародних організацій, що створює ситуацію повної безкарності та сприяє подальшому вчиненню грубих порушень прав людини.

За цих умов ключового значення набуває необхідність міжнародного контролю, незалежного розслідування задокументованих порушень, забезпечення доступу гуманітарних організацій, зокрема, Міжнародного комітету Червоного Хреста та агентств ООН, до військовополонених, а також притягнення винних до відповідальності.

Міжнародне співтовариство має вжити всіх можливих заходів для забезпечення якнайшвидшого обміну українських військовополонених, зокрема найбільш уразливої групи в контексті російського полону — військовослужбовців 12-ї бригади спеціального призначення Національної гвардії України «Азов».

---

¹¹⁶ Были в неволе почти четыре года. В Украину из российского плена вернули четырех военных бригады Азов/NV, 5 февраля 2026. URL: <https://nv.ua/ukraine/events/obmen-plennymi-ukraina-vernula-chetyreh-boycov-azova-50581410.html>